

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Zpětná vazba v pedagogice Franze Ketta

Vypracoval: Bc. Štěpánka HOVORKOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Eva SVOBODOVÁ

České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Dále prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 20. února 2017

.....
Štěpánka Hovorková

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Evě Svobodové za odborné vedení, podporu a pomoc při zpracování této práce. Zároveň bych chtěla poděkovat svým dětem, které mi byly hlavní inspirací, a také svému manželovi za velkou trpělivost nejen při zpracování této práce. V neposlední řadě patří dík mým kolegyním a kolegovi za odvahu nechat se při práci s dětmi natáčet.

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá využitím zpětné vazby jako nástroje k budování vnitřní motivace dětí při činnostech podle celistvé, na smysl zaměřené pedagogie Franze Ketta. V teoretické části definuje pojem zpětná vazba, její základní teoretický konstrukt a vysvětluje vliv na jednání na základě vnitřní motivace. Dále práce předkládá teoretický základ alternativního směru pedagogiky Franze Ketta, její charakteristiky a specifika. Rozpracovává strukturu základní didaktické jednotky a principy vytvářející ucelený systém. Součástí práce je malý historický exkurz související se zpětnou vazbou i s pedagogikou Franze Ketta. V praktické části jsou popsány a analyzovány videozáznamy činností tvořených podle zásad pedagogiky Franze Ketta se zaměřením na využití zpětné vazby, zaznamenání její četnosti a reakcí dětí na ní.

Klíčová slova: zpětná vazba, vnitřní motivace, celistvost, pedagogika Franze Ketta

ABSTRACT

This theses follows up the use of feedback as a motivation tool in the Compact meaning-targeted pedagogy of Franz Kett. The theoretical part defines feedback as a concept and its basic theoretical construct. Besides that, it formulates theoretical basis of this alternative tendency Pedagogy of Franz Kett pedagogy. It focuses on elaborating the basic structure of didactical unit and the priciples of the entire system. Part of this theses is also a small historical excursion related to the feedback and Franz Ketts pedagogy. The practical part includes description and analysis of video recordings of activities done according to the principals of Franz Ketts pedagogy with special focus on the use of feedback, its frequency, and children reaction to it.

Key Phrases: feedback, motivation, wholeness, Pedagogy of Franz Kett

OBSAH

1	ZPĚTNÁ VAZBA	9
1.1	Historie zpětné vazby	9
1.2	Zpětná vazba x pochvala	10
1.3	Typy zpětné vazby	11
1.4	Podmínky pro zpětnou vazbu.....	11
1.5	Funkce zpětné vazby	12
1.6	Techniky zpětné vazby využitelné edukačním procesu	13
1.7	Vnitřní motivace	14
2	CELISTVÁ, NA SMYSL ZAMĚŘENÁ PEDAGOGIKA FRANZE KETTA	16
2.1	Charakteristika	16
2.2	Základní specifika pedagogiky Franze Ketta	17
2.3	Historie pedagogiky Franze Ketta	21
2.4	Základní struktura didaktické jednotky.....	22
2.5	Principy pedagogiky Franze Ketta	27
2.6	Specifické pomůcky	33
3	ČÍL PRÁCE, METODY, VÝZKUMNÝ SOUBOR, PRŮBĚH	34
4	VÝSLEDKY ZAZNAMENANÝCH ČINNOSTÍ	35
4.1	Téma „BRÁNA“	35
4.2	Téma „O ZEMI, KDE VYŠLO SLUNCE“	48
4.3	Téma „O MALÉM KOSOVI, KTERÝ VYPADL Z HNÍZDA“	55
4.4	Téma „NAROZENINOVÁ OSLAVA“	64
4.5	Téma „DUHA“	68
4.6	Téma „HVĚZDA“	75
5	DISKUZE.....	80
6	ZÁVĚR.....	82

ÚVOD

„Ideální je, když si člověk vycvičí schopnost vidět a vnímat impulzy od jednotlivých dětí, živelně je směřovat pomyslně smyšleném korytě daného tématu, kdy je dán prostor k okamžitým podnětům celé skupiny.“

Tomáš Cyril Havel (2016)

Úvodní citát jsem použila jako základní a výstižnou myšlenku pro tuto práci. Je v něm skryté velké učitelské poselství, a tím je aktivní naslouchání. Aktivní naslouchání znamená nejenom slyšet, ale i chápat a rozumět a patří mezi základní sociální dovednosti člověka. Kopřiva et al. (2008, s. 100) popisuje aktivní naslouchání, které se projevuje verbálně i neverbálně *jako projevy zájmu, pozornosti a účasti*. Pokud se pedagog naučí tuto sociální dovednost správně používat, má možnost pracovat se skupinou dětí, která funguje na základě vnitřní motivace, jednotliví členové se tak vzájemně obohacují. Čerpají z biologicky hluboko zakotvené potřeby učit se, něco nového objevovat, poznávat, což je základní výbavou každého jedince. Kdykoliv za to nabízíme odměnu nebo pochvalu, riskujeme, že tak snížíme význam a hodnotu této potřeby. Dochází tak k oslabení vnitřní motivace, protože jedinec nepřipisuje svoje jednání sám sobě, ale odměně. Ideálním cílem zpětné vazby by mělo být, aby člověk svému prožívání i jednání ostatních členů skupiny lépe porozuměl a aby k onomu porozumění došel na základě vlastních zkušeností.

Pedagogika Franze Ketta nabízí poznávání skrze vnímavost k životu, což popisuje jako základ zdařilého života ve vztazích, a skrze radost z bytí přítomnosti, která nabízí hledání smyslu života.

S pedagogikou Franze Ketta pracuji mateřské škole čtvrtým rokem, a protože je to koncept neuzavřený a zároveň celistvý, stále mě překvapuje novým rozměrem. Je to pedagogický směr, který umožňuje dát prostor každému dítěti, aby našlo samo sebe. Vše, co se v pedagogice Franze Ketta děje, vzniká na základě vztahu. Společná činnost přináší společný obraz obsahující individuální vyjádření. Zprostředkovává tak dítěti poselství, že každý člověk má svůj smysl a je dobře, že „je“. Že tady „je“ ve své jedinečnosti. Tyto opakovaně zažívané momenty v dětech podporují myšlenky z radosti, že jsou, ze které budou čerpat a žít v následujícím životě. Původní náboženský rozměr

tohoto alternativního směru řeší pedagogika Franze Ketta nepřímou ve vztazích. Nejen tím směřuje ke konceptu, který stále není uzavřený a pravděpodobně nikdy uzavřený nebude, protože tomu brání dynamičnost jakékoliv skupiny.

V teoretické části se pokusím vymezit dva základní okruhy. Prvním je zpětná vazba z pohledu významového a historického, definice zpětné vazby a pochvaly, a její propojenost s vnitřní motivací. Součástí tohoto okruhu bude rozdělení typů zpětné vazby, její funkce a přehled technik použitelných pedagogickém procesu. Nedílnou součástí textu budou stanovené podmínky pro použití zpětné vazby. Ve druhém okruhu se budu věnovat pedagogice Franze Ketta, jejímu vzniku, charakteristice a specifickým rysům. Pro následnou analýzu pořízených videozáznamů praktické části se zaměřím na teoreticky vymezenou strukturu didaktické jednotky a její základní principy. Součástí této kapitoly bude vymezení pojmu symbol, který je určitým a zásadním komunikačním nástrojem v pedagogice Franze Ketta.

V praktické části zaznamenám analýzy z pořízených videozáznamů, ve kterých se zaměřím na druh a četnost zpětné vazby, a vzájemné reakce mezi dětmi a pedagogem.

TEORETICKÁ ČÁST

1 ZPĚTNÁ VAZBA

Termín zpětná vazba (feedback) se často používá v běžné komunikaci v mnoha variantách a významech. Má své místo ve více oborech, od technických až po společenské. Broumová a Reitmayerová (2007, s. 9) definují zpětnou vazbu jako *informaci upozorňující na to, zda chování nějakého systému je nebo není na žádoucí cestě*. Základním předpokladem pro tuto definici je proměnlivost toho systému i okolí, na které působí. Kopřiva a kol. (2008, s. 172) definují zpětnou vazbu jako *věcné vyjádření, že jsme si něčeho všimli (nejčastěji pomocí popisu nebo informace)*. Dalším podstatným předpokladem takto definované zpětné vazby je zaměření se na činnost nebo chování, čímž se nehodnotí kvality nebo trvalé vlastnosti člověka. Mareš a Křivohlavý (1995, s. 111) předkládají zpětnou vazbu *jako informaci určenou žákovi, která jej má informovat o tom, jak probíhá proces jeho učení*. Zpětná vazba je tak bezprostřední reakce ve výukové komunikaci, která má potenciál regulovat další učební postup a ovlivňovat budoucí výkony.

1.1 Historie zpětné vazby

Kolébku zpětné vazby se stala pedagogika jako vědní obor. Prvotní impulz vnesl Jan Ámos Komenský (16. – 17. století) snahou o zavedení povinné školní docházky, rovnocenného vzdělání pro bohaté a chudé. Byla to reakce na vyučování plné memorování, kázání zvláště církevního charakteru, protože vzdělávání držela v rukou katolická církev. Komenský měl snahu tento přístup změnit, prosazoval názornou výuku s prostorem pro vyjádření se k probíranému učivu, tudíž k určité formě zpětné vazby. Jeho velkou snahou byla výchova, aby se žáci i lidé v běžném životě učili využívat zkušenosti odpozorované v přírodě, a formovat tak nové poznatky v různých vědách. Komenského dílo i myšlenky jsou velmi nadčasové, z pohledu historie zpětné vazby lze říci, že na něj navázal americký pragmatický psycholog a pedagog John Dewey, a to přibližně o 300 let později. Ve své práci se mimo jiné zabýval rolí žáka v procesu výuky. Kladl důraz na zachování schopnosti učit se ze svých zážitků a zkušeností, nalézat vzájemnou smysluplnost a využívat je. Dewey je považován za ideového tvůrce

zkušenostního učení (learning by doing) a tzv. projektového vyučování. V projektovém vyučování bývá vymezen prostor pro komunikaci, spolupráci i diskuzi, čímž vzniká určitý prostor pro zpětnou vazbu. Tento pozvolný rozvoj základů zpětné vazby v pedagogice umocnil prudký rozvoj psychologie počátkem 20. století.

Pojem „feedback“ neboli zpětná vazba poprvé použil v 50. letech minulého století Lewin (in Reitmayerová, Broumová, 2007, s. 18) při zkoumání skupinových procesů a vedení ve skupině. Termín vypůjčený z elektrotechnického oboru zahrnoval vzájemnou výměnu informací o právě proběhlé aktivitě ve skupině. Poznatky Deweye a Lewina byly podkladem pro další teorie, a to pro teorii Davida Kolba, představitele psychologie zkušenostního učení, a současně pro Bandurovu teorii sociálního učení. Bandura se zaměřil na pozorování okolního dění, které s chováním souviselo a ovlivňovalo ho. Definoval pět základních modelů sociálního učení (napodobování, sociální posilování, observace, anticipace a identifikace), jejichž principy lze využít u zpětné vazby.

Vývoj zpětné vazby pokračoval i v druhé polovině 20. století, Simon Priest a Roger Greenaway se specializovali na proces cílené zpětné vazby. Popsali způsoby k dosažení větší efektivity, které shrnuli do šesti stupňů facilitačních technik. Cílená zpětná vazba ale není záměrem této práce.

Nahlédnutí do historie zpětné vazby ukazuje, že vliv na její vývoj měly tři obory, a to pedagogika, psychologie a výchova přírodě. Podstata zpětné vazby tkví v základní myšlence, jak efektivněji vychovávat a smysluplněji vzdělávat.

1.2 Zpětná vazba x pochvala

Kopřiva et al. (2008, s. 155) nabízí zpětnou vazbu jako komunikační nástroj a alternativu k pochvalám. Pochvala je sice pozitivní vyjádření, ale vzniká v nerovnoměrném až mocenském vztahu dítě – dospělý. Má manipulativní tendenci, bývá zaměřená na hodnocení chování a vlastností druhé osoby. Nadřazenost chválicí osoby se projevuje specifickým neverbálním projevem, lacinými poplatnými frázemi, zobecňováním jedné skutečnosti na trvalou skutečnost, zveličováním a manipulací. Pochvala se tak stává cílem, dlouhodobě vede k závislosti na autoritě, a samotná činnost se tak stává nepodstatnou. Zpětná vazba naopak vede k rozvoji sebehodnocení, které umožňuje

dětem nahlížet na samotnou činnost, prožívat potěšení z ní a nesoustředit se na konečné hodnocení druhou osobou. Pedagogika Franze Ketta je zaměřená na proces (vnímavost a bytí – viz níže), proto využívá sebehodnocení a nástroj zpětné vazby.

1.3 Typy zpětné vazby

Zpětná vazba je dělena na **pozitivní** a **negativní**. Ve výukové komunikaci mají zastoupení obě dvě, pozitivní jako potvrzení správnosti, negativní jako korekce chyby. Pozitivní zpětná vazba se zaměřuje na to, co se podařilo, čeho je si potřeba všimnout, co je správné. Negativní zpětná vazba obsahuje konkrétní informace a pokyny pro další činnost. Mareš a Křivohlavý (1990, s. 99) dělí zpětnou vazbu na **vnější** a **vnitřní**. Vnější je poskytována druhým člověkem a vnitřní je prožívání vnitřní jistoty/nejistoty o kvalitě své činnosti, o pocitu správnosti/nesprávnosti svého jednání.

Kulhavy a Stock (1989 in Šedřová et al., 2012, s. 113) nabízejí obecné členění. Rozlišují **verifikační** zpětnou vazbu, což je prostá odpověď o správnosti a korektnosti, a **elaborační** zpětnou vazbu, která obsahuje novou informaci vedoucí ke správnému řešení.

Herejk (2016) ve svém příspěvku řeší zpětnou vazbu podle časového kritéria a dělí ji na **okamžitou** a **odloženou**. Mimo jiné porovnává mezi sebou výsledky zahraničních studií, ve kterých se autoři snaží obhájit klady obou typů.

Krykorková (2011) doplňuje základní přehled typů zpětných vazeb o **průběžnou** (v pravidelných intervalech) a **občasnou** (souhrnná nepravidelných intervalech), **dílčí** a **celkovou**, **primární** (rozlišuje správnost řešení) a **sekundární** (rozlišuje druh a příčinu chyby), **verbální** a **neverbální**.

1.4 Podmínky pro zpětnou vazbu

Zpětná vazba je určena tomu, kdo se něco učí, kdo něco vytváří nebo nějak jedná. Obsahuje cenné informace pro další činnosti, rozhodování a další vývoj. Opačně slouží hodnocení, ať kladné, to je pochvala, nebo záporné, to je kritika. Mareš a Křivohlavý (1990) podmiňují využití zpětné vazby dvěma faktory. Dítě by mělo umět zpětnou vazbu

správně **vnímat**, tj. rozumět vyjadřování, hlasu, intonaci poskytovatele zpětné vazby, a rozvíjet schopnosti **zpracovat** zpětnou vazbu.

Samotná zpětná vazba poskytovaná druhou osobou by měla být **věcná**. Neměly by se v ní vyjadřovat pozitivní nebo negativní vztahy mezi dotyčnými osobami.

Kopřiva et al. (2008, s. 173) podmiňují zpětnou vazbu **emocionální neutralitou**. Dělení zpětné vazby na pozitivní a negativní má však souvislost s obsahem sdělení, zároveň tedy do určité míry i s emocemi. Emoce by měly zpětnou vazbu doplňovat a rovnocenný vztah tak naplňovat respektem a uznáním, čímž je uspokojována jedna ze základních potřeb. Takto obohacená zpětná vazba se potom nazývá **ocenění**, což Kopřiva et al. (2008, s. 175) vyzdvihuje jako významný stavební kámen při budování sebeúcty u dětí a také jako *výrok šitý na míru dotyčnému člověku a situaci*, oproti pochvale, která může vyznít jako neadresné klišé. Doporučovanou technikou ocenění je pozitivní popis zvláště opěrných bodů, který bude pro dítě nápomocný při opakování nebo navazování další činnosti. Jinou možností ocenění jsou například první sociální dovednosti – pozdravení, poděkování, prosení.

Neméně důležitá podmínka zpětné vazby je již zmiňovaný partnerský – **rovnocenný vztah**. Rovnocenný vztah umožňuje prožívat důsledky vlastního jednání, objevovat smysluplnost požadavků a spolurozhodovat. Mluví se o zvnitřněných hodnotách, které si dítě osvojí. Tyto hodnoty sebou nesou skryté poselství do další životní etapy.

1.5 Funkce zpětné vazby

Mareš a Křivohlavý (1990) popisují zpětnou vazbu jako korekční informaci člověku o procesu, na němž se podílí nebo který ho zajímá, a na němž mu proto záleží. Funkci zpětné vazby rozdělili po stránce **regulativní** (řízení činnosti podle zadání na začátku, průběhu a na konci procesu), **sociální** (ujasnění svého vztahu, postoje; očekávání učitele a žáka navzájem), **poznávací** (interakce učivo ↔ žák ↔ učitel) a po stránce **rozvojové** (žák se učí využívat zpětnou vazbu, a tím sám sebe vzdělává a vychovává).

Podle Šedové et al. (2012, s. 120) má *zpětná vazba sloužit především k tomu, aby žáci dostali realistickou informaci o svých výkonech, na jejímž základě mohou regulovat proces svého učení.*

Kopřiva et al. (2008, s. 172) ve zpětné vazbě spatřuje funkci **potvrzení**, že je něco správně, poté podle okolností je možné v činnosti pokračovat, skončit nebo jí opakovat. V opačném případě je poskytnutá zpětná vazba, že je něco nesprávně, což vede k přerušení nebo ukončení činnosti, ke změně směru, opakování s úpravami nebo hledání příčin a souvislostí.

Zpětnou vazbu můžeme poskytnout třemi způsoby:

- **od druhého člověka** – s konkrétní činností musí být seznámen, není to náhodný kolemjdoucí
- **odvodit z průběhu nebo výsledku samotné činnosti** – vyzkoušení si výsledku vlastní zkušeností – zapnout/vypnout, ochutnat, ...
- **odečíst z reakcí druhých** – zvláště z neverbálních projevů druhých

Jak bylo výše napsáno, správně poskytovaná zpětná vazba vede k rozvoji sebehodnocení, posiluje smysluplnost a udržuje zájem o činnost. Nedostatek zpětné vazby je vnímán jako nevyslovená kritika. Žádná zpětná vazba funguje jako forma trestu. Aby učení bylo efektivní, potřebuje člověk zpětnou vazbu, podle Kopřivy et al. (2008, s. 174) nejlépe *okamžitě, rozhodně nepotřebuje kritiku nebo pochvalu.*

1.6 Techniky zpětné vazby využitelné edukačním procesem

Reitmayerová a Broumová (2007, s. 115) popisují šest technik, které lze použít ke zpětné vazbě v edukačním procesem:

- **skupinová diskuze**
- **rychlé shrnutí zážitku** – slovem, gestem, pozicí místnosti
- **použitím pomůcek** – zdůrazňují názornost
- **symbolem** – nepřímé vyjádření
- **tvořením** – obrázek, artefakt
- **dramatizací**

1.7 Vnitřní motivace

Význam slova motivace pochází z latinského slova *movere = hýbati, pohybovati*. Podle Nakonečného (1996, s. 16) je motivace *intrapsychický proces, který má svůj zdroj ve vnitřní a vnější situaci individua*.

Při výchově a vzdělávání vyvstává otázka, proč se dítě chová tak, jak se chová. A právě motivace v tomto pohledu představuje důležitý faktor, který významně napomáhá vyrovnat vnější požadavky a vnitřní osobnostní předpoklady. Lokša a Lokšová (1999, s. 10) vymezují motivaci tři funkce. První funkcí je schopnost aktivace chování, druhá je zaměřenost chování na obsahovou a hodnotovou náplň (to jsou postoje, zájmy a hodnoty) a třetí funkcí je cílevědomost. Pro výchovu a vzdělávání má velký význam druhá funkce.

Motivace chování vychází u člověka ze dvou směrů. Prvním směr je z **vnějších** popudů, incentive. Jsou to vnější podněty nebo události, a bývají ve dvou polohách, pozitivní a negativní. Druhý směr vychází z **vnitřních** pohnutek a nazývá se **vnitřní motivace**. Člověk díky ní vykonává určitou činnost i bez výrazného vnějšího popudu, jen kvůli ní samé. Takové chování bývá tvořivější a spontánnější. Člověk většinou takovou činnost dělá ochotně, s radostí a s větší pravděpodobností úspěchu. Odborníci (Daoust, Vallerand a Blais, a další in Lokša, Lokšová, 1999, s. 15) se shodují na větší schopnosti pojmového učení a lepším zapamatování. Naopak chování vyprovokované vnější motivací bývá pod určitým tlakem, který může způsobit nejistotu nebo větší chybovost. Ve stejném dokumentu tito autoři shrnují, že žáci s převládající vnější motivací nad vnitřní projevují:

- vyšší úzkostnost
- náročnější přizpůsobování školnímu prostředí
- nižší úroveň sebevědomí
- nižší schopnost vyrovnat se s neúspěchem

Kopřiva et al. (2008) konkrétněji propojuje zpětnou vazbu s vnitřní motivací. Tvrdí totiž, že zpětná vazba jako informace o správnosti postupu, snažení nebo chování, a to nejlépe okamžitá, pomáhá vydržet i u namáhavé nebo nezáživné činnosti. Využívá k potvrzení porovnání s dospělými, že pokud mají dostatek informací o průběhu činnosti, je větší

pravděpodobnost vyšší kvality výsledku činnosti. Proto jeho doporučením je, aby byly děti pravidelně zvané ke spoluúčasti na rozhodování, k rozvíjení principu spolupráce, čímž se podporuje partnerský vztah, který je dobré následně a opakovaně upevňovat pozitivní zpětnou vazbou.

Shrnutí

Zpětná vazba má velký potenciál nejen v edukačním procesu. Rozvíjí nebo minimálně má vliv na vnitřní motivaci, empatii, aktivní naslouchání a vzájemné porozumění. Svým zaměřením na samotnou činnost umožňuje prostor čerpat z ní potěšení bez ohledu na to, jestli a jak ji budou ostatní hodnotit. Je tím položen návyk dobré a poctivé práce, zvláště vůči sobě.

2 CELISTVÁ, NA SMYSL ZAMĚŘENÁ PEDAGOGIKA FRANZE KETTA

2.1 Charakteristika

Celistvá, na smysl zaměřená pedagogika Franze Ketta (dále jen PFK) je pedagogický směr, jehož kořeny sahají do 70. let minulého století, konkrétně do Bavorska. V tomto období probíhala Německu diskuze o koncepci vzdělávání nejen v předškolní oblasti. Byla vedena na státní úrovni za přispění římskokatolické církve jako zřizovatele mnoha předškolních zařízení.

Původní záměr byl kladen spíše na výchovu náboženského myšlení člověka a život z víry, ale později se více rozvinul v pedagogický směr, který se snaží postihnout život dítěte v jeho celistvosti. Pracuje podle daných postupů, principů a metod práce, a využívá specifické pomůcky. Koncept této pedagogiky je neuzavřený a stále se rozvíjí.

Vzdělávání je v PFK považováno za službu životu, která je zahrnutá jako společný cíl současného humanistického školství. Muroňová a Havel (2015, s. 7) vidí cíl vzdělávání ve snaze doprovázet člověka na jeho jedinečné cestě, na které hledá smysl života jako v základu bytí a života.

K základním charakteristikám patří **vnímavost k životu a radost z bytí přítomnosti**. Obě charakteristiky vycházejí ze zásad a cílů obecné výchovy a druhotně dávají smysl veškerému vzdělávacímu úsilí. Dítě v této pedagogice není objektem vzdělávacího úsilí. Dítě je vnímáno jako subjekt vlastního vzdělávání a úkolem pedagoga je doprovázet ho na jeho jedinečné cestě. Tento proces s sebou přináší životní radost. Tomáš Cyril Havel na praktickém semináři v Křesťanském centru Petrklíč (2016, České Budějovice) k tomuto řekl: „Je dobré zprostředkovat dětem chvíle, když se jim něco povede, my je za to pochválíme a dáme jim příležitost k tomu něco říct. Upevní si tak pocit, že je dobře, že jsem! Z tohoto upevnění potom mohou čerpat při různých životních těžkostech.“

Vnímavost k životu

„Vnímavost k životu je základem zdařilého života ve vztazích a naopak.“ (Kett, 2009, s. 7)
Tímto lze vztah vyjádřit slovy JÁ – TY, jehož nejhlubší podobou je láska. Vnímavost jako pokojný, soustředěný, bezpodmínečný a nepředpojatý vnitřní postoj je základem

každého setkání s něčím novým nebo jiným, a tím se stává klíčem procesu vzdělávání. S vnímavostí se pojí láskyplné a nehodnotící přijetí, ze kterého plyne respekt, úcta, šetrnost a vůči druhému člověku zájem s laskavou náklonností.

Radost z bytí přítomnosti

„Radost z bytí přítomnosti je projevem pozitivního postoje k vlastnímu životu – tedy skutečnosti, že jsem se narodil/a, jsem druhými lidmi přijímán/a, mám na světě své místo a jsem jeho součástí.“ (Kett, 2009, s. 9) Podle poznatků vývojové psychologie je každé dítě aktivním tvůrcem svého života již od narození (početí). Rozhodně nezastává roli pasivního příjemce, ale spíše roli činnorodého badatele od nejranějšího věku. Jeho momentální dosavadní zkušenosti jsou neustále atakovány množstvím nových vjemů a impulzů, což je hnací síla k přirozenému objevování nových situací. Dítě je ze své podstaty přirozeně zvědavé a zvědavé. V tomto každodenním procesu získává také zkušenosti hranic a omezení, učí se přijímat, že i když není vždy lehké žít, je dobré, že je. Úkolem pedagoga je posilovat dítěti základní postoj k životu, že „jsem, byla by škoda, kdybych nebyl/a“.

2.2 Základní specifika pedagogiky Franze Ketta

PFK jako alternativní pedagogický směr pojmenovává celistvý, na smysl zaměřený přístup ke vzdělávání a výchově.

Pedagogika Franze Ketta je:

- pedagogika existenciální
- pedagogika vztahová
- pedagogika rozvíjející osobní jedinečnost
- pedagogika náboženská
- stále se rozvíjející koncept

Pedagogika existenciální

„Nebyl jsem do světa vhozen, ale poslán, abych se stal tím, kým jsem. Život je darovaný.

Je darem a úkolem současně.“

Franz Kett

Podle Lhotové (2015) tato charakteristika vychází z existenciálního pohledu na život, který je vnímán jako dar a úkol, zkoumá podstatu a analýzu podmínek k naplnění života. Jako první a základní vzdělávací cíl je upevňovat dítě v jeho vědomém bytí. V tématech PFK je vlastní existence pojmenovávána jako smysluplné bytí, které povzbuzuje a posiluje v prožívání životní radosti.

Pedagogika vztahová

„Bez vztahu v rovině já – ono člověk nepřežije. Bez vztahu v rovině já – ty není

člověkem.“

Martin Buber

Kett (2014) definuje vztahovou rovinu jako prostor, kde *každý jedinec nahlíží své bytí v provázanosti se světem a prostředím, ve kterém žije*. Z této provázanosti vznikají vztahy mezi bytím ve světě a setkáváním s ním. Svět rozlišuje na vnitřní a vnější.

Vnější svět:

- příroda a kultura
- rodinné tradice a sociální vazby atd.

Vnitřní svět:

- člověk sám = jeho vnitřní svět

Setkávání se světem se děje jako:

- objektivizující poznávání – vztah JÁ – ONO
- aktivní chování a jednání – vztah JÁ – ONO
- uctivé a obdivující nazírání – vztah JÁ – TY

Vztahy k sobě, ke světu a k druhým lidem probíhají různých kvalitách. Vztah JÁ – ONO znamená objevování, pojmenování a použití, ten potřebujeme k přežití, třeba i k ekonomické prosperitě. Vztah JÁ – TY vede k obdivování, respektování a úctě. Jeho nejhlubší podobou je bezpodmínečná láska.

V PFK je základní a stěžejní existence člověka, která se naplňuje ve vztazích. Aby se utvářel vnitřní svět člověka, vnitřní „já“, musí docházet k setkávání s vnějším světem, nejlépe různorodými způsoby. Pozorným, rozmanitým a láskyplným vnímáním a zacházením s věcmi tohoto světa je podporován vznik mnoha vztahů a sociálních vazeb. Zároveň tím vzniká základní a důležitý postoj ve vztazích – přijímání a dávání. Metodicky je tato charakteristika uskutečňována nazíráním.

Pedagogika sebeuvědomění – rozvíjející osobní jedinečnost

„Obraz umožňuje zpřítomnění emocionální a duchovní souvislosti v jednom okamžiku.“

Ezra Pound

Tato charakteristika naplňuje poznávání svého vnitřního světa. Pro člověka je dobré svůj vnitřní svět rozumově uchopit, orientovat se něm a nakládat s ním. PFK dává možnosti poznání vlastního vnitřního světa, vlastní zkušenosti se sebou samým a možnosti stát se sám sebou. Ve vnitřním světě si člověk vytváří vlastní jazyk symbolů a znaků, který obvykle tvoří celek. Potom tak snáze přijme jakoukoliv smysluplnost celku, ve kterém každá jednotlivost má své místo. Podobného principu využívají pohádky, které zprostředkovávají obraznou řečí životní moudrost a poznání.

Pro dětství je nejpřirozenější formou učení hra. Hra, která rozvíjí vnitřní svět, nabízí zkoumání vnějšího světa všemi smysly, učí brát jej do rukou, rozumět mu a s fantazií přetvářet. Astrid Lindgrenová (in Muroňová a Havel, 2015, s. 10) nabízí podobný pohled, *že děti by si měly hrát mnohem více, než je dnes obvyklé. Neboť když se člověk nasytí hrou v dětství, odnáší si do života velký poklad – vnitřní svět, ze kterého může čerpat sílu, když je mu těžko.*

Cílem PFK je umožnit porozumění vlastní vnitřní řeči a jazyku skrze symbolické ztvárnění a jednání, které je typické pro každé setkání. K tomuto využívá specifické

pomůcky a materiály, ze kterých se tvoří obrazy, a umožňuje tak pojmenovávat, zobrazovat a ztělesňovat skutečnost.

Pedagogika náboženská

„Náboženská výchova jako dílčí oblast bude vždy problematická; ale výchova je celkem jen tehdy, je-li jako celek náboženská.“

Martin Buber

Předchozí tři charakteristiky PFK mají jeden společný bod, a tím je zaměření vzdělávacího úsilí na základ bytí a konečný smysl, na transcendentní představu. Podle Rahnera (in Jarošová 2010, s. 40) nazíráním jako základním principem je předáváno *křesťanské poselství, které má být předáváno lidem, ne jako předávání něčeho cizího, vnějšího, ale probouzením a interpretací toho nejvnitřnějšího v člověku*. PFK je právě proto celistvá, protože respektuje člověka jako jednotu těla, duše a ducha uskutečňující se ve vztazích s vnitřním osobnostním středem. Celistvé vzdělávací metody PFK se realizují:

- ztělesněním = neverbálně
- zobrazením = obrazem
- vyslovením = verbálně

Pedagogika jako stále se rozvíjející koncept

PFK je neuzavřeným pedagogickým směrem, který vzniká průběžně a induktivně. Zdrojem obohacování teorie jsou jednotlivá setkání s dětmi předškolního věku. V Německu roce 2008 vznikl *Institut für ganzheitlich sinnorientierte Pädagogik RPP (e. V.)*, který má za úkol tento pedagogický směr uchovávat, rozvíjet a zajišťovat kvalifikované školení lektorů. V České republice ve spolupráci s německou organizací tento pedagogický směr rozvíjí Společnost pedagogiky Franze Ketta, z. s., se sídlem v Dolním Benešově. Reflektuje odpovídající pedagogické jednání a jeho další rozvoj České republiky.

Aktuální teorie a praxe je vydávána v ročence pod názvem *GANZHEITLICH SINNORIENTIERT ERZIEHEN UND BILDEN*. V českém jazyce vycházejí překlady jednotlivých metodických materiálů. Základní kurz, který předává základy PFK, byl v minulých letech původně rozdělený do pěti pětidenních setkání během dvou a půl roků, nyní probíhá ve víkendové formě, je to deset víkendů, tj. 200 hodin během dvou let. V současné době probíhá Písku. Praktické dovednosti jsou předávány na pravidelných regionálních setkáních, např. KMŠ Karolínka ve Slavkově u Brna nebo CMŠ „U sv. Josefa“ v Českých Budějovicích.

2.3 Historie pedagogiky Franze Ketta

V letech 1972–1981 v Bavorsku řeholní sestra **Esther Kaufmann** a náboženský pedagog **Franz Kett** rozvinuli základní koncept, který následně prověřovali a refletovali v mateřských školách, na pedagogických akademiích a v systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. V roce 1982 ukončili spolupráci a Franz Kett zaměřil koncepci na oblast školního vzdělávání. Rozvinul tak koncept přesahující hranice předškolního věku. V současnosti je cílová skupina věkově neohraničená. Esther Kaufmann se následně věnovala pastoraci v římskokatolické církvi.

Výsledkem již výše zmíněné koncepční diskuze předškolního vzdělávání 80. letech Německu je formulovaná koncepce náboženského vzdělávání pod názvem *Religionspädagogische Praxis*, ze které se začala rozvíjet celistvá, na smysl zaměřená pedagogika Franze Ketta. Původně nábožensko-pedagogická koncepce je od roku 2009 prezentována Franzem Kettem jako **samostatný pedagogický směr vycházející z křesťanského pojetí člověka**. V Jižním Tyrolsku v roce 2008 **Franz Kett** s kolektivem odborníků a ředitelka sítě místních školek **Marianne Bauer** vytvořili program pro mateřské školy, který plně respektuje východiska tohoto pedagogického směru a zároveň je aplikuje do oblastí organizace a řízení, formulování vzdělávacích cílů a jejich realizaci, do komunikace s rodiči nebo mezi pedagogickými pracovníky. Program se jmenuje *Leitbild für die Kindergärten der Kindergartenregion Vinschgau – Spielen und Lernen im Kindergarten – Achtsamkeit als Weg* (2008, KG Direktion Schlanders). Následně roce 2009 se s tímto programem seznámili čeští garanti Eva Muroňová a P. Tomáš Cyril Havel a ve spolupráci s oběma autory převzali a upravili koncepci

pod názvem „**Učím se říkat ty**“. Tato koncepce je určena především pro předškolní vzdělávání mateřských školách, ale nabízí i možné využití pro starší věkové kategorie. Je v souladu s platnými právními předpisy a systémem kurikulárních dokumentů.

2.4 Základní struktura didaktické jednotky

Základní model jednotky, který platí pro všechny věkové skupiny a základní typ setkání, se skládá ze čtyř kroků:

1. vytváření společenství
2. setkání se skutečností
3. ztvárňování
4. prohloubení významu

Základní charakteristikou všech bodů je práce jednoduchým předmětem, barvou nebo tvarem. Obdobnou stavbu bude mít setkání, ve kterém se bude pracovat s příběhem, s pohádkou nebo s biblickým textem. Každý ze čtyř kroků je specifický, má vlastní cíl a metody a dohromady tvoří celek.

Pořadí jednotlivých kroků je nutné dodržet, není dobré je zaměňovat. Na délce jednotlivých kroků zcela nezáleží, větší celek může obsahovat více kratších jednotek. Jednotlivé kroky se nemusejí odehrávat v rámci jednoho setkání. Specifický ale je první krok, protože může být opakovatelnou náplní více setkání, a je ve své podstatě nenahraditelný. Přestože může být jen naznačený (písnička, jednoduchá činnost, vzájemné pozdravení), je zásadní. U mladších předškolních dětí je vhodné stavět setkání v prvním a druhém kroku, až později se další kroky spontánně rozvíjí. Neméně důležitým je vzájemné sdílení ve čtvrtém kroku. Náplní posledního kroku může být jen jedna věta.

Vytváření společenství

V úvodní části vytváříme dispozici a připravenost pro společenství. Společenstvím je myšleno vytvoření nebo upevnění vztahů ve skupině, která je schopná soustředit se na práci se znamením, které nám vymezí střed:

- k sobě – „já jsem tady“ – nejprve je středem každý, ale soustředěním se na „tady a teď“ jednotlivec „uchopí svůj střed“

- k druhému – „ty jsi tady“ – ten, kdo našel sám sebe, svůj střed, může tvořit vztahy s druhými
- ke společenství – „my jsme tady“ – „já a ty“ vytváříme skupinu, která ale také potřebuje svůj střed; střed, který zahrnuje a zároveň respektuje všechny členy skupiny (výrazný předmět uprostřed, uspořádání židlí do kruhu, ...)
- k Bohu – „Bůh je tady“ – znamení Boží přítomnosti (svíce, kříž, ...)

Při jednom setkání nemusí být naplněny všechny čtyři body, záleží na momentální dispozici skupiny. Pokud je snahou vytvořit společenství, zasahujeme tím do vnitřní dynamiky skupiny. Zde je nebezpečí, aby se tento první krok nestal individuálním naladěním nebo motivací, proto je nutné klást důraz na vymezení středu. Tato činnost se může stát náplní i několika měsíců.

Metody používané v tomto kroku vycházejí z výše nastíněného procesu a vedou k soustředění, ke ztišení, k zaměření se na jednoduchou činnost ve směru na sebe, k druhým, ke společenství a k Bohu. Specifické metody jsou:

- meditace zaměřené na sebe nebo na prostor, odkud přicházíme
- aktivity s jedním předmětem
- činnosti zprostředkovávající přístup k druhému
- pojmenovávání toho, co nás spojuje
- činnosti, které vytváříme prostřednictvím předmětu společně
- píseň, říkadlo, tanec atd.

Setkání se skutečností

Druhý krok prohlubuje zkušenost a poznávání světa, jeho pozorování a nazírání. Zprostředkovává setkání s **jednou** skutečností, která pochází z vnějšího světa, z přírody nebo z jakékoliv oblasti týkající se člověka (předmět, činnost, příběh, pohádka atd.). Dítě se společně na ni dívá, pozoruje ji a poznává ji. Vnímá ji všemi přístupovými cestami – především všemi smysly. Vytváří si tím konkrétní vjem, zážitek a vytvořená asociace buduje základ pro zkušenost, která směřuje k naplnění skutečnosti s vnitřním osobním významem a vytvořením postoje k ní. Dítě v tomto kroku má možnost poznávat a nahlížet na skutečnost samo a ve vztahu s druhými, vzájemně se obohacovat, čímž si otevírá cestu k celistvému přístupu ke světu.

Druhý krok lze obrazně přirovnat k nádechu, při kterém přijímáme „něco“ z vnějšího světa. Právě toto nadechnutí je osobní setkání se skutečností, ve kterém je nutné respektovat individualitu a subjektivitu každého člověka. Vnější skutečnost se tak stává **symbolem**, tj. znamením s vnitřním obsahem. PFK předpokládá, že tyto skutečnosti je člověk schopen vnímat v různých významových vrstvách a hloubkách. PFK to nazývá „*cestou k podstatě věci*“ a popisuje ji takto:

vnější skutečnost → roviny vnitřního světa

- zkušenosti se *sebou samým* – vybavují se subjektivní asociace
- zkušenosti s *vnějším světem* – vybavují se souvislosti s předměty, s objektivním světem a informace o něm
- zkušenosti s *vnějším světem* vyjádřené *poselstvím pohádek, mýtů, legend* – vybavují se konkrétní slova, texty, věty
- zkušenosti v rozměru *náboženském* – vybavují se poselství biblických textů

Propojením těchto rovin se vytváří celistvé vnímání dané skutečnosti. Druhý krok je tedy prostorem, kdy vnější skutečnost s vědomím souvislosti „**necháváme promlouvat**“ v celé její šíři, „**nadechneme se jí**“ a necháváme se jí „**obohatit k plnosti**“.

Ve druhém kroku využíváme:

- osobní setkání s předmětem všemi smysly – hledání původu, vzniku
- vybavování asociací – vlastnosti předmětu, situace, souvislosti, možnosti běžného užívání věci (má svůj smysl řádu světa, prostoru, času)
- vybavování příběhu, obrazu a ztotožnění se s věcí (jsem jako ...)
- objevování vztahů předmětu k pohádkám, příběhům, biblickým souvislostem atd.

K naplnění druhého kroku je vhodné dodržovat několik praktických doporučení. Pracujeme většinou s *jedním předmětem*, který prezentujeme jako *vzácný a jedinečný*, nesoucí sobě *tajemství*. Proto bývá záměrně pečlivě *zabaleny* a předáváme si ho z ruky do ruky jako *poklad*. Vzácnost předmětu je umocněná také prostřednictvím vnímání jeho vzniku a vztahů, jaké k němu mohou mít jiní. Přistupuje se k němu jako k „TY“. Děti tak mají možnost se učit vztahu k obyčejným věcem – k úctě. Učí se tím žasnout, obdivovat,

pozorovat a být vděčný. Důležitý důraz je kladený na pomalé a někdy i obřadné odkrývání předmětu.

Specifické metody naplňující druhý krok jsou:

- činnosti na zapojení všech smyslů
- identifikační hry
- jednoduché pantomimické napodobování
- hry rozvíjející fantazii
- odkrývání tajemství

Při činnostech s negativně zabarvenými symboly (tvrdost, ostrost, chlad kamene) se mohou ventilovat negativní zkušenosti, které děti cítí a prožívají. Tyto skutečnosti mají ve vnímání světa své místo, je nutné je ventilovat, ale jejich místo není absolutní. Je zde prostor pro posílení naděje, jako naplnění nejen náboženského cíle PFK.

Symbol – nástroj komunikace

Nejen pro malé dítě je obtížné řečí vyjádřit celý obsah toho, co prožívá. Zvláště oblasti hodnot, citů, smyslu života. Řeč a slova označují to, co člověk již poznal, zakusil, prožil. Řeč a slova nemají samy o sobě hlubší smysl, dokud tento smysl nezískají z pravé skutečnosti, kterou ovšem získáváme jen skrze zrak, sluch, hmat, čich a chuť. Proto PFK prioritně pracuje se smyslovým poznáním, ale ne s cílem podceňovat rozumové poznání. Skrze smyslové vnímání dodává potřebný materiál pro rozvoj rozumového poznání.

Člověka každodenně obklopuje mnoho věcí a skutečností. Opakovaně se dostává do situací, které jsou pro danou věc nebo skutečnost charakteristické (voda – k mytí, k uhašení žízně – džbán, láhev k jejímu uchování – nádoba – k uchování i jiných věcí). Jak se s nimi člověk setkává, poznává jejich kvality a vznikají určité asociace. Věc nebo skutečnost se tak sama stává znamením = symbolem vnitřního obsahu, který v sobě nese právě ty vyvolávané asociace.

Slovo symbol má původ řeckém slovese *symba-llein* s významem *spojovat dohromady, setkat se*. Původně se takto vyjadřovala smlouva mezi dvěma i více osobami, kdy každá obdržela část předmětu, který sloužil k prokázání totožnosti, pospolitosti nebo smlouvy.

Podobně symbolu využívá PFK, kde je potřeba spojit dohromady danou **skutečnost** (jakožto znamení) a její **vnitřní obraz**.

Symbol vzniká třemi způsoby:

- dohodou mezi lidmi – „objektivní symboly“ – určité znamení bude označovat nějakou skutečnost (dopravní značky, matematické značky atd.) nebo gesta, hesla
- společným zážitkem – „subjektivní symboly“ – určitý předmět nebo slovo je symbolem pro určitou situaci, není smluvené, ale je výsledkem asociace z prožité situace
- základní životní zkušeností – „obecně srozumitelné znaky“ – jsou společné všem lidem, vycházejí ze základních potřeb a jsou patrné i bez předchozí domluvy, s podmínkou uvědomění si každodenní zkušenosti s nimi

Symbol zobrazuje nezobrazitelné, může být pozitivní, negativní i dvojznačný (ambivalentní), například voda dává život, ale jindy zaplavuje.

Ztvárňování

Třetím krokem je znázornění, prohloubení skutečnosti ztvárněním. Prohlubuje vnitřní poznání tím, že se stává promyšlenou vnější skutečností. Jestliže druhý krok je obrazně nazýván „nádech“, tak ztvárnění je obrazně „výdech“. Posiluje všechno týkající se získaného vnitřního vjemu a prohlubuje schopnost se vyjadřovat. Výše zmíněná „*cesta k podstatě věci*“ je doplněná o další krok:

vnější skutečnost → roviny vnitřního světa → vnější skutečnost

Ovšem tato nová vnější skutečnost má svůj osobitý výraz, obsahuje zhmotnění, ztělesnění osobního vnitřního zážitku. Každý něco osobitého vytváří, přemýšlí o souvislostech, individuálně tvoří, zároveň ale ve společenství, tak vzniká společný obraz z osobitých obrazů. Je zde ponechán prostor pro jinakost a jednotu rozdílnosti. To docílíme tím, že výtvořů zásadně nehodnotíme, zacházíme s nimi s úctou a společně je obdivujeme.

Pro ztvárňování využíváme:

- skládání, znázorňování, kreativity a vytváření obrazů ze specifických pomůcek
- zpracovávání, integrování získaných vjemů do souvislostí, čímž rozvíjíme intuitivní vědění a schopnost vyjadřovat se smysly
- vzájemné akceptování a toleranci
- schopnost vnímat a obohacovat se o další pohledy na stejnou skutečnost a různé způsoby vyjadřování

Prohloubení významu

Poslední krok shrnuje základ a smysl tématu. Upevňuje prožité a přidává hlubší význam skutečnosti. Pro křesťany transcendentní dimenzi. Bývá shrnut do dvou až tří vět, po kterém následuje společný závěrečný rituál – písnička, tanec. Může následovat závěrečná reflexe, ale velmi důležité je rozloučení s obrazem jako možné znovu uvědomění si prožitého, toho, co je oslovilo, a následné uložení si do srdce, do vnitřního světa.

Při práci s mladšími dětmi převládá první a druhý krok. Zároveň čtvrtý krok by neměl být vynecháván, většinou plynule navazuje na třetí, umožňuje vyzdvihnout hlavní myšlenku v krátké větě, a zvláště důstojné a efektivní zakončení setkání.

2.5 Principy pedagogiky Franze Ketta

K zajištění kvalitní výuky napomáhají vyzkoušené a ověřené principy, které vycházejí z obecně platných zákonitostí. V PFK bylo induktivně stanoveno dvanáct principů. Jednotlivé principy vycházejí z přímé práce s dětmi, teoreticky formulovány byly až na základě ověřené účinnosti v praxi. Principy vytvářejí systém, ve kterém jsou vzájemně propojené a podporují se. Směřují vzdělávací proces k hlavnímu cíli – celistvému rozvoji člověka. Mají vliv nejen na pedagogickou činnost, ale také na specifičnost pomůcek a na uspořádání prostoru. Nositelem principů je osobnost pedagoga, z čehož plynou kompetence pedagoga, které by měl naplňovat.

Princip celistvé výchovy

Celistvost PFK je zároveň principem i cílem. Vychází ze základního celistvého pojetí člověka, které je vnímáno jako jednota těla, duše a ducha. Nezaměřuje se pouze na

morální nebo náboženskou výchovu, ale na výchovu směrem od smyslů ke smyslu. Vedle celistvého pojetí člověka se zaměřuje na celistvé vnímání světa. Cílem je snaha odhalovat hlubší vrstvy světa a vztahy něm, samozřejmě v souvislosti s kognitivním chápáním. PFK svým celistvým zaměřením vede k učení se hlubšímu pohledu na skutečnosti, počáteční povrchní vnímání obohacuje a směřuje ke smyslu, který je skrytý.

„Pedagog by měl pracovat s celistvým vjemem, aby oslovil nejen smysly člověka, ale také všechny jeho dimenze současně a vyváženě.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s.

41)

Princip soustředění

Schopnost a možnost soustředit se jsou v PFK nezbytné jako předpoklad k pochopení a uchopení něčeho nového. Vytváří se tak prostředí skupiny, která se v danou chvíli zaměřuje na jedno konkrétní téma. V tomto principu se nejedná o motivaci. Muroňová (in Jarošová, 2010, s. 42) rozlišuje tři stupně soustředění, které se vzájemně prolínají, překrývají a vycházejí jeden z druhého. Jedná se o soustředění typu „já jsem tady a teď“, „já jsem tady a teď se skutečností“ a „já jsem tady a teď ve vztahu ke skutečnosti“. „Já jsem tady a teď“ je zaměřením na jedno téma a je protikladem nepozornosti a roztěkanosti. „Já jsem tady a teď se skutečností“ umožňuje zabývat se vnějším impulzem nejen vnější činností, ale soustředěním ve svém nitru a vede ke zvnitřnění. Protikladem je vnější aktivita. Díky zvnitřnění skutečnosti dochází k vytvoření vztahu „já jsem tady a teď ve vztahu ke skutečnosti“. Tento vztah lze vyjádřit slovy, úžasem, pohybem nebo obrazem, a vyjadřuje tak hloubku oslovení skutečností. Prakticky je princip soustředění podporován určitým vjemem podporujícím soustředění. Tím vjemem může být **zvuk** (triangl, zvonkohra, xylofon, zvoneček) nebo pomalé **odkrývání** a pomalé **nakládání** se skrytými věcmi (překvapení, tajemství) nebo trpělivé **sledování** činnosti, kterou podněcujeme soustředěnost u druhého (oční kontakt, gesto).

„Pedagog by měl zohledňovat míru schopnosti člověka soustředit se a cíleně ji prohlubovat.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 42)

Princip zaměření na střed

Tento princip naplňuje cíl PFK, kterým se pedagogický proces zaměřuje smyslově, obrazně a duchovně na podstatu a střed. Do středu soustředíme objekt, na který se soustředíme a kterým se zabýváme. Tím objektem může být cokoliv – příběh, barva, předmět, zkušenost, dítě slavící narozeniny, kruhový šátek, apod. Dále také symetricky uspořádané obrázky, nebo „kettovské“ tance orientované ke středu. Vymezení středu souvisí s náboženským rozměrem.

„Pedagog by měl orientovat pedagogický proces vnějším i vnitřním způsobem na střed v těchto významech: střed vytvořit, vzhledem ke středu se pohybovat, ve středu být a ze středu vycházet.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 43)

Princip úplnosti poznání

Princip úplnosti poznání vysvětluje vnímání člověka, světa a přírody v celé své šíři a v hloubce, čímž napomáhá porozumění tomu, co se děje kolem člověka i v něm. Francouzský filosof a matematik Blaise Pascal (in Jarošová, 2010, s. 44) popisuje dva způsoby poznání. První je analyzující a diferencující rozumem, druhý je vedený srdcem, které soucítí a miluje. První způsob poznání považovaný za vědecký nabízí pochopení, porozumění a pojmenování v rovině kognitivní. Je zaměřený do šířky poznání, protože přináší konkrétní informace, které je možné poskládat do logických a funkčních systémů a je možné je ovládat a řídit. Druhý způsob poznání je označován za nevědecký. Vychází z porozumění, že svět není jen předmět k poznání, ale z toho, že je sám o sobě světem, kterému se člověk učí porozumět. Umožňuje poznání do hloubky a je nástrojem umělecky zaměřených lidí. K porozumění dění kolem i uvnitř člověka je dobré udržovat rovnováhu mezi oběma způsoby poznání. Prakticky je tento princip naplňován tak, že předmět (středový objekt) popisujeme nejen z vnějšku (jakou má barvu, tvar, teplotu atd.), ale ze vztahu k nám – jak se mi líbí, odkud to znám, jestli mi něco připomíná apod. Jediným cílem není výsledek procesu učení – poznatek, osvojená dovednost, ale i prožitek během procesu učení.

„Pedagog by měl respektovat úplnost lidského poznání, které má svou šířku rozumu a hloubku srdci.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 44)

Princip dynamické rovnováhy

Pro tento princip je důležité si uvědomit zkušenost, že vše kolem člověka a světa se děje zákonitě a v protikladech. Důležité je nalézat mezi protiklady rovnováhu a jejich vzájemné obohacování. Prakticky se tak hledá a pojmenovává polarita běžných každodenních jevů – světlo a tma, ticho a hluk, nádech a výdech, ale i v zásadních skutečnostech jako je přijímání a dávání, ztrácení a nalézání nebo narození a smrti.

„Pedagog by měl rozkrývat skutečnosti světa celé protikladnosti významů, ke kterým patří, že se vzájemně doplňují a dávají si váhu.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 45)

Princip oslovení a vyslovení

Oslovení je vjem, který se dostane do nitra člověka, zvnitřní a vydá impuls k aktivitě – k vyslovení. Bývá přirovnáván k principu nádechu a výdechu, protože nádech nemůže být bez výdechu a opačně. Princip oslovení a vyslovení je velmi pomalý proces, obrazně popsán jako cesta z hlavy do srdce. Tento princip je uplatňován ve všech čtyřech krocích činností podle PFK. V prvním kroku je to uvědomění svého já prožitku, ve druhém kroku setkání s vjemem, který se opět díky prožitku setkává s vnitřním světem. Ve třetím kroku díky zvnitřnění vjemu je formován do jedinečného výtvaru jako odpověď na oslovení. Poslední krok toto vše podpoří.

„Pedagog by měl řídit pedagogický proces tak, aby respektoval zákonitosti lidského poznání, v tomto případě skutečnost, že k získávání reflektované zkušenosti je třeba procesu oslovení a vyslovení.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 46)

Princip opakovaného

Princip opakování je spojen s celistvým učením. Opakovaným prožíváním situací se tvoří zkušenost jako základní životní postoj. Základní prožitek tohoto principu nabízí opakované uspořádání kruhu kolem středu. Tato zkušenost vede k rozvoji trpělivosti, otevřenosti, vstřícnosti, srdečnosti nebo vděčnosti. Prakticky je tento princip naplňován opět ve všech čtyřech krocích. V prvním kroku je to atmosféra vzájemné důvěry a otevřenosti. Ve druhém kroku je to pozornost a žasnutí, ve třetím kroku prostor pro osobité vyjádření. Čtvrtým krokem vše potvrdíme.

„Pedagog by měl respektovat zákonitosti lidského poznání, v tomto případě skutečnost, že k získání reflektované zkušenosti je třeba opakovaného procesu.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 47)

Princip vztahovosti

Tento princip naplňuje podstatu lidskosti v rovině setkávání se se světem pozici „já a ty“. Vytváří se tak vztah k sobě, k druhým lidem a ke světu s rozměrem celistvosti a určité zodpovědnosti. Princip vztahovosti se základnou ve vztahu k sobě vede ke vztahu se světem, a na základě tohoto setkání se vrací opět k sobě. Tím je odkrývána podstata a smysl věcí.

„Pedagog by měl vytvářet pedagogický proces s vědomím, že člověk žije ve vztazích, ze vztahů a skrze vztahy.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 47)

Princip zkušenosti

Princip zkušenosti je cestou získávání vlastní zkušenosti se světem, která je nepřenositelná a nesdělitelná. Možnost objevovat, poznávat, prožívat a zakoušet svět vlastní zkušeností patří mezi efektivní způsoby učení a poznávání. Specifikem PFK je poznávání ve společenství s ostatními, čímž se naplňuje rovina vztahů k „ty“. Prakticky se tento princip uplatňuje použitím reálných předmětů (ne modely, imitace) a reálných situací, ve kterých je upřednostňován rozhovor, sdílení nebo vyprávění nad výkladem nebo popisem. Do tohoto principu také patří volná hra, volné tvoření a možnost sdílení vlastních zkušeností.

„Pedagog by měl respektovat zákonitosti lidského poznání, v tomto případě skutečnost, že životní zkušenost vzniká vlastním zakoušením života.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 48)

Princip podílení se

Tento princip vychází z myšlenky, že člověk je součástí světa nejen skrze setkání s ním a skrze své zkušenosti, ale také svým podílem účasti na tomto světě. Protože pokud je člověk součástí světa a společnosti, má vnímat tuto součást zodpovědně jako určitý podíl na něm. Prakticky tento princip uplatňujeme prostorem pro co největší podíl na aktivitách v danou chvíli a v daných možnostech. Například při počátečním vymezování středu – rozkládání šátků je vhodné zapojit nejlépe všechny účastníky a nechávat prostor pro podíl každého z nich.

„Pedagog by měl vést člověka k tomu, aby byl schopný vzít vážně svůj podíl na celku světa.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 48)

Princip symbolického významu

Schopnost vidět za hmotnými věcmi a skutečnostmi jejich hlubší význam je podstata porozumění světu, ve kterém člověk žije. Dítě potřebuje svoje zkušenosti se světem a děním kolem sebe uchopit rozumem a jazykem, potřebuje o tom mluvit. Tím PFK napomáhá život odhalovat ve své podstatě a v podstatě bytí jedince mezi ostatními. Prohlubuje a naplňuje křesťanskou interpretaci života. V symbolech se dítě učí poznávat jednotlivá znamení. Prakticky třeba ve tvarech – různé cesty ze šátků, provázků, přírodnin = cesta domů, ale také pro někoho Boží cesta; nebo barvách – barvy duhy, ve které má každá barva svoje místo, je jedinečná, vedle sebe se vzájemně doplňují a obohacují a dohromady jsou znamením naděje. Znamením se může stát gesto, příběh, jméno nebo různé přírodniny.

„Jakákoliv skutečnost má vlastnost stát se znamením.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 49)

Princip náhledu

Princip náhledu je přínosný zvláště při práci s dětmi. Nahlížet PFK totiž znamená vnímat, a to všemi smysly – slyšet, vidět, chutnat, dotýkat se a cítit. Dítě tak má možnost se setkávat se světem všemi smysly a zakusit ho skrze sebe samotného cestou identifikace.

Tento princip je naplňován dodržováním jednotlivých kroků jednotky, jejich vzájemné návaznosti a propojenosti s popsányými principy.

„Pedagog by měl směřovat pedagogický proces tak, aby podporoval úplnost poznání člověka a uschopňoval ho k tomu, aby poznával vše, co se děje kolem něj i v něm v celé šíři i hloubce, a tím prožívat v celé šíři i hloubce také svůj život.“ (Muroňová in Jarošová, 2010, s. 49)

2.6 Specifické pomůcky

PFK využívá specifické pomůcky, se kterými pracuje při jednotlivých činnostech. Důraz je kladen na jejich maximální přírodní původ, aby působily na fantazii a představivost pravdivě a realisticky. Tím rozvíjí i estetické vnímání. Mezi základní pomůcky patří sada bavlněných šátků v základní řadě barev a v několika tvarových typech (kruhy, obdélníky, čtverce). Dále se používají barevné provázky plstěné nebo vlněné, barevné filcové čtverce a neomezené množství přírodnin – kameny, větvičky, listy, klacíky, mušle, škeble, šišky, sklíčka, pecky z různých druhů ovoce, kaštany, opuštěné ptačí hnízdo aj. Z barevných látek a filců se šijí drobné květy, stromečky nebo srdíčka. Velké využití nacházejí různá provedení lan odlišná nejen délkou, ale i tvarem a barvou. Mezi základní vybavení patří nejlépe zlatá dřevěná obruč. Nejen u dětí jsou velmi oblíbené silonové šátky opět v základní barevné řadě.

Specifické a doporučené je také uchovávání těchto pomůcek. Vše je vhodné mít uložené a roztříděné v proutěných košíčkách nebo v ošatkách. Konkrétní pomůcky připravené ke konkrétní činnosti se připravují nejlépe do proutěného koše, aby byl zachován moment překvapení při činnosti.

Každá aktivita podle PFK by měla být doprovázena jednoduchými písněmi nebo popěvkami, které byly napsány jako konkrétní doprovod pro zvýraznění základních principů.

PRAKTICKÁ ČÁST

3 CÍL PRÁCE, METODY, VÝZKUMNÝ SOUBOR, PRŮBĚH

Cílem mého výzkumného šetření bylo zaznamenat využití zpětné vazby jako nástroje k budování vnitřní motivace dětí při činnostech podle celistvé, na smysl zaměřené pedagogice Franze Ketta. Natočením videí a následnou analýzou jsem se pokusila zaznamenat četnost a druh použitých zpětných vazeb a reakcí dětí na ně.

Pro sběr dat do této práce jsem použila metodu pořizování videozáznamu. Videozáznam podle Míkové a Janíka (in Švaříček, 2014, s. 192) *zachycuje videodata, tj. audiovizuální data zakotvená v situačních komplexech*. Základem videozáznamů bylo nestrukturované pozorování, které jsem zpracovala následnou situační analýzou.

Zaměřila jsem se na natáčení tematických činností vedených podle zásad PFK. Nejprve ve třídě Ovečky v Církevní mateřské škole „U sv. Josefa“ Českých Budějovicích, kde v současné době pracuji. Kolektiv dětí tudíž znám a při natáčení jsem mohla předpokládat reakce jednotlivých dětí. Později jsem soubor rozšířila o další třídy této školky (třída Sluníčka a Broučci) a dále jsem využila možnosti záznamu činnosti se smíšenou skupinou dětí od šesti měsíců do čtyř let s jejich matkami (chůvami) v rodinném centru. Činnosti byly vedeny pěti lektory – Dr. theol. Tomáš C. Havel, Mgr. Marie Maloušková, Mgr. Eva Míčková, Mgr. Jiřina Zimová a Bc. Lucie Kubová.

Podklady pro tuto práci – videozáznamy jsem začala sbírat v prosinci 2015. První dvě natočené činnosti s názvem Brána mají adventní tematiku a vzájemně na sebe navazují. Třetí video také obohacuje adventní čas, ale pracuje s myšlenkou rozdílnosti tmy a světla. Čtvrté a páté video zachycuje jarní atmosféru rodičích se mláďat a jejich bezradnosti a závislosti na rodičích v konfrontaci s bezradností dětí hledajících pomoc u tatínka. Šesté video bylo získáno při narozeninové oslavě mateřské školy, při které je podle zásad PFK kladen důraz na vlastní zážitek a prožitek svojí jedinečnosti. Sedmé video zachycuje setkání maminek a dětí s lektorem PFK v mateřském centru nad úžasem z toho, že každý má na světě své místo stejně jako barvy, které když se spojí, nezaniknou, ale naopak vytvoří duhu. Poslední video zavádí opět do třídy Ovečky, kde jsem natáčela adventní setkání nad symbolem narození Ježíška – nad hvězdou.

4 VÝSLEDKY ZAZNAMENANÝCH ČINNOSTÍ

4.1 Téma „BRÁNA“

V tomto setkání se pracuje s motivem brány. Brána jako místo, ve kterém se spojují nebo oddělují dva různé prostory. Záleží na tom, jestli je brána otevřená, nebo zavřená. Symbol brány je ve druhém setkání použit kontextu vánočního příběhu narození Ježíška Betlémě, kdy jeho rodiče Maria a Josef obcházejí domy přeplněném městě a nemohou najít volné místo ke spánku. Opakovaně zažívají odmítnutí, až nakonec naleznou místo ve chlévě za městem.

Obě činnosti vedl Tomáš C. Havel ve věkově smíšené třídě. K prvnímu setkání si připravil lano smotané do kuličky, přírodní provázky dlouhé přibližně 70 cm pro každé dítě a trianql. Ve druhém navazujícím setkání byly pomůcky doplněny o látku přírodní barvy, látkové miminko, barevné provázky a kroužky. Setkání je připravené podle metodiky *Naplň se čas*.

METODIKA

Setkáváme se

Děti sedí na židlích kruhu.

Jelikož lektor nezná všechny děti jménem, po cinknutí na trianql dostane každý prostor pro to, aby řekl svoje jméno.

Lektor vezme do ruky lano svázané do pevného klubka a děti přemýšlejí, co by to mohlo být.

Klubko lana pošle dětem opatrně z ruky do ruky za konec lana tak, aby se nerozmotalo a každý si ho vzal a mohl prohlédnout.

Až klubko obejde všechny děti kruhu, lektor ho opatrně začne rozbalovat a posílat znovu po kruhu a lano postupně spojuje děti do kruhu.

Můžeme doplnit říkadlem:

„Z ruky do ruky lano putuje, tebe i mě spojuje.“

Setkání se skutečností

Lano položíme na podlahu.

Máme tady dlouhé, pevné lano, ze kterého se dá vytvořit hodně věcí.

Zkusíme si s ním něco znázornit.

Lektor nakreslí dlaní před sebe písmeno U a společně přemýšlíme, co to může být.

Společně vyvodíme, co ještě jiného by to mohlo být, a dohodneme se, že konečný obraz bude brána.

Děti uprostřed společně vytvoří z lana bránu podle toho, jak jim lektor ukazuje.

Společně nahlas přemýšlíme, jaké brány, dveře a branky mohou být, jestli je otevřená, nebo zavřená, pro koho otevřená a pro koho zavřená.

Znázorňujeme jednoduchou dramaturgií různé typy dveří, vrat a brán.

Také člověk může být bránou.

Příběh

Město, kde bylo také hodně dveří, bran a branek v mnoha domech mnoha lidí, se jmenovalo Nazaret. Žili v něm lidé otevření i uzavření, bohatí i chudí, s dětmi i bez dětí, žili v něm lidé, kteří byli sami, i lidé s velkými rodinami, místní obyvatelé i cizinci. Země byla rozdělená. Už dlouho ní nevládli ti, kterým patřila, ale Římané. Obyvatelé toužili po svobodě, po někom, kdo by je zachránil a jejich zemi jim vrátil. Říkali mu Spasitel, Zachránce, Mesiáš – Pomazaný, Emanuel – Bůh s námi nebo král.

Společně tvoříme

Bránu společně vytvořenou vyplníme přírodní látkou a umístíme látkové miminko jako symbol Ježíška.

Děti dostanou přírodní provázek a vytvoří si svůj obraz brány.

Mohou si povídat, jestli je otevřená, nebo zavřená.

Závěr

Lektor krátce vybídne děti k prožití zbytku adventu s otevřenými očima a ušima, otevřenou náručí i srdcem.

REALIZACE

Setkání nad tématem Brána bylo rozděleno do dvou částí, první část se uskutečnila 9. prosince 2015 se skupinou sedmnácti dětí ve věku od tří do šesti let. Druhá část byla natočena 17. prosince 2015 se skupinou patnácti dětí stejného věku. Některé děti z druhého setkání nebyly na prvním setkání, ale do situace byly uvedeny na začátku setkání.

První setkání

Po usazení skupiny dětí na židličky do kruhu se lektor představil a navázal kontakt s dětmi, které znal z předchozích setkání. Tím zjistil, které děti ještě nezná. Domluvil se s dětmi, že každý řekne své jméno potom, co cinkne na triangl. Každé dítě dostalo svůj prostor říct své jméno. (začátek ukázky na přiloženém DVD) **Poslední byl Matěj, kterého lektor vyzval, že zjistil, že jsou tam děti, které se jmenují stejně: „Matěji, uměl bys najít dvě děti, které mají stejné jméno? Zkus to!“ Matěj ochotně vzal triangl do ruky a cinknul u chlapce se jménem Ondra a u dalšího chlapce taky se jménem Ondra (odložená zpětná vazba).** Děti zopakovaly po zaznění trianglu u obou chlapců jejich jméno. Z druhé strany vedle lektora sedící Kuba dostal triangl se stejnou výzvou, aby našel další děti se stejným jménem. Ochotně podle zadaného schématu označil Kristýnku a Kristýnku. **Lektor zrekapituloval dva Ondry a dvě Kristýnky (dílní zpětná vazba). „Aha,“ a zamyslel se. „Ještě tu máme dva Kuby!“ vykřikl Ondra, „ale ten druhý tady není, je doma!“ „Aha, tak to nemůžeme dvakrát cinknout,“ odpověděl lektor (verifikační, sekundární zpětná vazba vysvětlující druh a příčinu chyby). „Tak jsou tady dvě Štěpánky!“ ozvalo se více dětí najednou. Lektor vyzval Davida, aby označil podle zadaného klíče dvě Štěpánky, abychom věděli, které to jsou.** Malá a velká. Velká byla paní učitelka. Setkání byla přítomna i druhá učitelka – Lucie, čeho **využil Kuba, že zná dvě Lucie** – paní učitelku

a Lucii Bílou (*vnitřní zpětná vazba dítěte*). Do atmosféry poklidného ukončování seznamování **vyjekla velmi radostně Zuzanka**, že také zná dvě Lucie – paní učitelku a Lucinku, to je její sestra (*vnitřní zpětná vazba dítěte*). Tím byla radostně a spontánně ukončena první část setkání s očekáváním, co bude dále.

„Tady jsem si něco přinesl,“ začal lektor, „takový provaz, větší klubko.“ „Ne, to je větší lano, to je normální lano!“ přihazovaly děti svoje nápady, „nebo koule, provaz, delší lano nebo laso!“ „Taky by to mohlo být **horolezecké lano!**“ obtížně vyslovil Kuba. **„Pojďte, řekneme si společně horolezecké lano,“ zareagoval na situaci lektor** (*elaborační zpětná vazba*). Po společném zopakování nastalo krátké ticho, které přerušil Ondra, že už se naučil říkat ř ve slově tři. **Společně zopakovali slovo tři a lektor dětem prozradil, že zná ještě jiné slovo-řeřicha** (*elaborační zpětná vazba*). Sofie souhlasně pokyvovala hlavou, že její maminka má básničku s tím slovem, co lektor říkal, tak ho znovu zopakovali, přestože Sofie nebyla odvážná, ale nakonec se k ostatním dětem také přidala.

„Tak a teď tedy pošlu tady to lano, klubko, provaz nebo horolezecké lano po kruhu, ale ne jenom tak!“ začal vysvětlovat lektor, „pečlivě se posaďte a předávejte si ho tak, aby se nám moc nehoupalo, aby ten provaz mohl obejít opatrně celý kruh, soustředte se na to!“ **Soustředěné ticho bylo doprovázeno intenzivními pohledy předávajících, které lektor polohlasně komentoval jejich jménem** (*vnitřní zpětná vazba*). (konec ukázky videa) „Co by se s takovým lanem dalo dělat?“ vyprovokoval další úvahy lektor. Dostalo se mu mnoho odpovědí, lézt na laně, na skálu, svázat si nohy, mohlo by to být ohnivé lano nebo cvičící lano. Zuzanka z dřívější zkušenosti ale věděla, že by ho měl poslat po kruhu.

S básničkou „Z ruky do ruky, lano putuje, tebe a mě spojuje“ si děti posílaly začátek lana. Vždy v okamžik, kdy se začátek lana dostal k dalšímu dítěti, ostatní vyslovily jeho jméno. Lano doputovalo do dvou třetin kruhu a lektor situaci okomentoval: „**Došlo nám lano, má někdo nějaký nápad, jak to vyřešit?**“ (okamžitá zpětná vazba). **Děti napadaly různé návrhy-sesednout si k sobě, udělat menší kruh, nastavit si to lano, ale vše zatím v teoretické úvaze. Až když Kristýnka navrhne natáhnout ruku s lanem před sebe, tak se děti dají do pohybu. Všichni se držely lana až vytvořily kruh. Lektor celou situaci komentoval, kam až se začátek lana posunul, i okamžik, kdy se začátek lana spojil s koncem, a tím spojil všechny dohromady (verifikační zpětná vazba).**

Ze vzniklého kruhu začaly děti tvořit nejdříve ovál, až se stále držící lana setkaly tváří tvář proti sobě. Za zpěvu jednoduchého popěvku „*Když se dva lidé potkají, tak se pozdraví*“ děti zjistily, s kým se proti sobě potkaly. Popěvek pokračoval „*Když se dva lidé potkají, pak se rozloučí*“ a jeden z dvojice po cinknutí triangu si měl jít sednout zpátky na židličku. Podle vzájemné domluvy se polovina dětí posadila, ale v jedné dvojici k domluvě nedošlo. Ani Sofie a ani Davídek si sednout rozhodně nechtěli. **Lektor vyzval ostatní děti, jestli by jim mohly pomoci s návrhem, jak ten problém vyřešit (okamžitá zpětná vazba).** **Bártík navrhnul: „Holky mají přednost, tak si půjde sednout Davídek!“ Davídek nesouhlasil. Kuba navrhnul: „Tak se rozpočítají!“ Oba nesouhlasili a Sofie si stála za tím, že se budou držet oba. Tuto variantu lektor odmítnul, neodpovídala zadanému pravidlu (sekundární zpětná vazba).** **Další návrh od Kristýnky byl: „Půjdou si sednout oba a místo nich půjde někdo jiný!“ „Vidím, že jste se na něčem domluvili,“ zajásal lektor (pozitivní zpětná vazba).** **„Ne ne, chceme tady být oba,“ trvala si na svém Sofie. Stříhnout si kámen, nůžky, papír Sofie znovu odmítla. „Aha, tak já si jdu sednout a místo mě půjde David,“ pronesl rázně Ondra stojící vedle, tím konflikt vyřešil a odešel si sednout.** Celý akt setkání se a rozloučení se zopakovaly děti ještě jednou. **„A máme tady stejný problém, když se dva lidé potkají, tak se musí rozloučit, takže až cinknu, jeden ze dvojice si půjde sednout,“ pronesl lektor (odložená zpětná vazba).** Sofie se v

tento okamžik posadila, ale proti Davidovi stál Ondřej, kterému opět ustoupit nechtěl. Ondřej souhlasil se stříhnutím kámen, nůžky, papír a přijal prohru, která ho poslala na židličku. Lano držely čtyři děti. David měl příležitost **zopakovat pohyb**, který předvedl lektor chůzí, podle kterého by děti položily lano na zem. Nechtěl, tak místo něho šel Ondra. Podle lektora předvedl chůzí tvar a čtyři děti držící lano ho tak položily na zem (*neverbální zpětná vazba*).

„Co vám to připomíná, co by to mohlo být?“ vyzval děti lektor (*průběžná zpětná vazba*). Zaznělo mnoho nápadů-**šipka, šíp, úl, luk, domeček pro včely, brána, vlasy, propast nebo malá vana**. Lektor ale kladl doplňující otázky: **„Kde se mohou lidé potkat a pozdravit? Někdy to může být radostné setkání, někdy smutné. Nakreslím vám to rukou do vzduchu a zkuste to se mnou!“** **„To jsou dveře! Opravdu!“** volaly opakovaně děti. Společně se shodli na tom, že od teď to budou dveře nebo brána (*verifikační zpětná vazba*).

„A tak jsem si říkal, moje oči, když je ráno otevřu, to jsou takové brány, když mám oči zavřené, nic nevidím, ale když se na někoho dívám a pak zavřu oči, tak ho ještě chvíli vidím i zavřenýma očima,“ rozvíjel představy lektor, **„až cinknu, zavřete oči, jestli někoho uvidíte zavřenýma očima.“** Postupně se ozývaly děti, že někdo vidí Annie nebo Davida nebo jiné věci (*okamžitá zpětná vazba dětí*). Oči jsou takové naše brány, pohladte si je, i obočí, kolem očí, zamrkejte. Společně i s lektorem si zazpívali další popěvek **„Své oči otvírej, otvírej a pozvi všechny dál“**. Radostné povzdechnutí Kuby zakončilo setkání s očima: **„Ty oči se pořád otevírají a zavírají.“**

„Aha, uši! (okamžitá zpětná vazba) Pohlad' si je, obkresli si je prstem až nahoru, a dolů,“ přešel lektor k dalším smyslům. Společně i s lektorem si zkoušeli po cinknutí soustředit se na to, co slyší: **„Já slyším ticho, já listy stromů, já zvuk mrazáku!“** **„Ještě že máme ty naše uši, když na nás volá mamka nebo tatka, tak to poznáš,“** (*verifikační zpětná vazba*) a zakončil popěvkem **„Své uši otvírej, otvírej a pozvi všechny dál“**.

„Taky naše pusa, je brána!“ ozval se Ondra. Pohladili si jí, obkreslili si jí. **„Pusou můžeme?“** vyzval lektor a děti odpovídaly: **„jíst, pít, povídat, kousat nebo zpívat.“** Samy děti začaly **„Svou pusou otvírej, otvírej a pozvi všechny dál“** (*pozitivní zpětná vazba dětí*).

„Naše ruce, mohou být tak, nebo tak,“ naznačil lektor otevřenou a uzavřenou náruč. *„Co to znamená, když tak, nebo tak, kdy je dobré být takto nebo takto?“* ptal se lektor (neverbální zpětná vazba). *„Když chceš být naštvaný nebo hodně „hustej“ nebo hodně tvrdý nebo nechceš něco dělat.“* odpovídaly děti. *„A co obráceně?“* vyzval lektor děti k dalším asociacím. *„Když máš narozeniny, když chceš někoho obejmout, když máš radost, když je láska a radost, když tě něco potěšilo,“* napadalo děti. Popěvek už vyvozovaly děti samy od sebe *„Svou náruč otvírej, otvírej a pozvi všechny dál“* a *Kuba si poradil i s druhou variantou „Svou náruč zavírej, zavírej a nepouštěj nikoho dál“.*

Do rukou každý dostal jeden přírodní provázek, který má začátek a konec, a vytvořili si každý svou bránu. V mysli přemýšleli, jestli bude otevřená, nebo zavřená.

Závěrečným shrnutím lektor zopakoval: *„My všichni jsme takové brány, někdy máme oči otevřené, někdy zavřené, uši někdy otevřené a někdy zavřené, a stejně tak pusy i náruče. Každá brána je jiná.“* (celková zpětná vazba). Děti na to reagovaly: *„To je takové bránové město, asi takto,“* a představovaly své brány svým tělem.

Brána je zvláštní místo, přemýšlejte, kam nás ta brána může zavést.

SHRNUTÍ

Při tomto setkání lektor využil minimálně devatenáctkrát verbální zpětnou vazbu jako reakci na konkrétní situaci. Zároveň dal prostor poskytnout dětem zpětnou vazbu ostatním, a to minimálně ve čtyřech případech. Lektor využil verifikační i elaborační zpětnou vazbu, z časového hlediska nejčastěji okamžitou, většinou doplněnou a umocněnou o neverbální. V úvodu setkání při sumarizaci duplicitních jmen mu posloužila odložená zpětná vazba. Veškeré zde zaznamenané zpětné vazby byly verbální, neverbálních vazeb bylo mnoho, některé se mi ani nepodařily videozáznamem zachytit. Častým verbálním zpětnovazebním nástrojem tohoto lektora je slovo *aha*, které je podbarveno výraznou intonací. U dětí tento moment vyvolával zbystření pozornosti, protože ze zkušenosti věděly, že se otevírá další rozměr setkání. Každé dítě mělo při činnosti prostor pro navázání očního kontaktu, každé dítě mělo příležitost pro svoje vyjádření. Použití trianglu jako neverbální zpětné vazby všechny tyto příležitosti umocňovalo. Nedílnou součástí tohoto setkání je závěrečná celková zpětná vazba, čímž

lektor shrnul významné momenty setkání, a využil je ke krátkému povzbuzení a uchování prožitku ze setkání.

Druhé setkání

Druhé setkání začalo opět uspořádáním židliček do kruhu, ve kterém už uprostřed byla vytvořená brána z lana jako u předchozího setkání. Lektor začal výzvou: **„Kdo si vzpomene na něco, na jednu věc z minule, tak cinkne a poví nám to. Když si nevzpomeneš, tak jenom cinkni. A když jsi tu nebyl, tak to už vůbec nevádí (primární zpětná vazba potvrzující správné řešení), pozorně poslouchej a dozvíš se to.“** **„Vzpomínám si, jak jsme dělali ty brány, jak jsme dělali ten kruh, jak se dobře domluvit, když nám to úplně nešlo, já si vzpomínám, že jsme spojovali bránu, já si vzpomínám, jak jsme drželi provaz kolem dokola po kroužku,“** sypaly se odpovědi od dětí. **„Jsem moc rád, že díky vám jsme si připomněli, co jsme minule dělali a zkusím vám to znovu nakreslit,“** zakončil úvodní část lektor (pozitivní okamžitá zpětná vazba). **„To jsou dveře, brána, okno, vrata nebo padací brána, brána od hradu nebo kouzelné dveře,“** navrhovaly děti, když pozorovaly lektora, jak kreslí prstem do vzduchu (neverbální zpětná vazba). **„Kdo má nápad, jak by nám taky ukázal nějakou bránu nebo dveře, abychom to mohli po něm zopakovat?“** předal lektor úkol dál. Matěj se do předvádění pustil první. **„Zkusíme to podle Matěje, dávali jste pozor? Tak pojďte!“** vyzval lektor děti, aby opakovaly pohybově bránu podle Matěje (okamžitá zpětná vazba). **Sofie doplnila bránu o odemykání, David měl bránu dvojitou. Bránu tedy zkusily tvořit ve dvojicích,** domluvily se na **gestu** nebo **pohybu, a vzájemně ho po sobě opakovaly** (neverbální zpětná vazba dětí). **Sofie s Bártíkem hlásili, že jsou hned domluvení, lehli si totiž na zem. Ostatní děti tvořily brány spojené třeba přes ruce. Josefína s Filipem byli padací bránou, důležitý byl pád jejich brány pod vodu. Dvojice Štěpánky a Štěpánka vymysleli bránu Štěpánskou. „Víte, co bude, když se spojí dvě dvojice?“** zeptal se lektor. Zpočátku zkoušely vyslovovat „čtyřice“, což jim ale neznělo, tak chvíli hledaly správný tvar, až se domluvily na – čtveřice (elaborační primární zpětná vazba). Společně udělaly přehlídku brán – oblouková, nedomluvená, padací, pěkná. Po této lehké protahovací rozcvičce zaměřily pozornost na bránu z lana položenou uprostřed kruhu.

„Tahle brána ale nemá kliku,“ ozvalo se hned na počátku. Lektor této připomínky hned využil a doplnil, že když nemá kliku, tak asi nepůjde otevřít (*okamžitá sekundární zpětná vazba*). Vyzval Kristýnku: **„Kristýnko, stoupli si sem k bráně, zavři oči, ostatní pozor, je potřeba úplného ticha! Kristýnko, ty si představ, kam ta brána asi vede.“** Po zaznění trianglu se Kristýnka probírala ze snění a lektor se ptal: **„Kam vede tvoje brána?“** A Kristýnka lehounce odpověděla: **„Do ráje.“** **„A jaké to tam bylo?“** se hned lektorovi nabídl otázka. **„Krásné!“** Po tomto zážitku bylo mnoho zájemců, kteří chtěli nahlédnout do té svojí brány. Prostor dostali všichni (*pozitivní zpětná vazba všech dětí*). Markétce vedla brána domů, Ondrovi do pravěku, Vojtovi do hradu, Josefíně na výletový bál, Sofii do zátiší bikin, Matějovi na mistrovství světa hokeji, Štěpánce domů, Terezce na jahody nebo Davidovi do kytary.

„Teď je tedy nejvyšší čas, abych vám dal zase ty provázky, abyste si mohli tu svou bránu zase udělat, ale nemusí být stejná, jako minule,“ a dětem rozdál specifickým způsobem přírodní provázky (*odložená zpětná vazba*). Děti se měly postavit jako brána, připravit ruce a vyčkat, až všechny provázek dostanou do ruky. Pro některé to byla velká dávka trpělivosti. Při tvoření své brány využil lektor opět trianglu, který **zazněl jednou, podruhé a potřetí, což znamenalo dokončit svou bránu** (*neverbální zpětná vazba*). **Odpovědí mu bylo, že všechny děti seděly zpět na židličkách kruhu** (*neverbální zpětná vazba dětí*).

Lektor vyzval ke vzpomínkám na první setkání: **„Naše brána jsou také oči, které mohou být zavřené nebo otevřené, a i když jsou zavřené, můžeme vidět v nich jiný svět, který máme v sobě, což jsme si před chvílí zkusili, potom i naše uši jsou taková brána, někdy slyším nebo neslyším, i naše ruce, když jsou zavřené, to znamená, že se ...“** (*odložená zpětná vazba*). Bártíka napadlo, jak by to bylo s nohama, když jsou otevřené, nebo zavřené. **„Aha, Bártíku, to mě nenapadlo, pojďte, zkusíme si to!“** zaradoval se lektor (*pozitivní okamžitá zpětná vazba*). Jaké bylo překvapení, když byly nohy všech dětí otevřené (*okamžitá pozitivní zpětná vazba dětí*) a dotýkaly se vzájemně, že vznikla hvězda! **„Kolik ale ta hvězda má paprsků?“** neopouštěl lektor nohy. **„Tolik, kolik je nás tady!“** byla odpověď. **„Ale bránou může být i naše srdce,“** pokračoval lektor: **„Může být otevřené i zavřené.“**

„Tak a teď vám povím, že k té bráně, dveřím, vratům obvykle ještě něco patří. Patří k nim to, že odněkud někam vedou. A pozor! Dveře byly i příběhu, který vám chci vyprávět,“ pokračoval. „Měly pevné základy v zemi, asi jako naše nohy na zemi, pojdte, stoupneme si. Zdi, ty jsou jako naše tělo, pěkně se narovnáme, zeď musí být rovná, jinak by spadla. A naše ruce, to by mohla být střecha, pojdte, vytáhneme se. No a v tom našem příběhu to tak bylo, ty dveře vedly do domu. A nejednou se tam také stalo, že někdo u těch dveří zaklepal,“ lehce lektor dramatizoval situaci. Třídou se ozývalo nejedno zaklepaní, ale i zabouchání, nejčastěji o dřevěnou židličku (*pozitivní zpětná vazba dětí*).

„To jsem rád, že tě vidím, pojd' dál! To by se mohlo ozvat z okna domu po zaklepaní,“ zvýšil hlas lektor. **„Jak by to vypadalo?“** rozehrál lektor situaci s rukama, **„opačně, takhle našťvaně, uzavřeně! Co by asi říkali?“ Děti se zatajeným dechem napjatě poslouchaly dále příběh: „Co k nám jdete? My vás nechceme! A tom příběhu to tak bylo.“** Děti se postupně dozvídaly, že tom městě bylo mnoho domů a mnoho dveří. A těch domech bydlelo mnoho lidí. **„Kolik vás je doma, Annie?“** změnil lektor pozornost z příběhu na děti. **„Nás pět. Tatka, mamka, Alex a David,“** vysvětlovala Annie. **„Kolik je vás tedy doma?“** rekapituloval lektor odpověď (*průběžná zpětná vazba*), protože se společně nemohli dopočítat (Annie má mateřský jazyk angličtinu a v tu dobu byla v česky mluvící školce šestý měsíc). **„A Enýčko (tak jí doma říkají),“** odvážně odpověděla Annie. **„Aha,“** zúčastněně souhlasil lektor (*verifikační zpětná vazba*) a pokračoval k Terezce:

„**Kolik vás je doma?**“ Terezka odpověděla nejistě: „**Nevím!**“ Lektor se s takovou odpovědí nespokojil a Terezce nabídnul pomoc (*pozitivní zpětná vazba*): „**Tak pojď, spočítáme to, jmenuj mi je!**“ Společně se dopočítali ke správnému počtu. Dětské oči zářily všem, protože každý dostal prostor říct, kolik jich je doma (*pozitivní zpětná vazba*).

Lektor vyprávěl příběh dál – v těch domech bylo tenkrát hodně lidí, protože se měli jít do toho města spočítat. Vždycky přišli, zakleпали. Vypravil se tam i Josef s Marií, mělo se jim brzy narodit dítě. „**Hledali, klepali a pořád slyšeli – nemáme místo! Domy byly úplně plné!**“ pokračoval a doplňoval to pohybem semknutých rukou, k čemuž se děti vtažené do vyhoceného příběhu ochotně přidaly (*neverbální zpětná vazba dětí*). Tak šel Josef s Marií za město. Bártík v tento moment měl důležité doplnění k vyprávění (*elaborační okamžitá zpětná vazba dítěte*): „**oni tam jeli na oslíkovi!**“ „**Ano, Bártíku, tak se Josef dozvěděl, že by mohli jít za město do chlěva, kde by i s oslíkem přečkali noc,**“ navázal lektor dále a využil Bártíkův zájem k další činnosti. Bártík dostal do ruky šátek, aby ho umístil do uprostřed vytvořené brány (*pozitivní zpětná vazba*). „**Měli tam klid, střechu nad hlavou a uprostřed noci se narodilo děťátko, kterému dali jméno ...**“ odmlčel se na chvíli lektor. „**Ježíšek přeci!**“ odpovídaly děti téměř jednohlasně (*primární zpětná vazba dětí*). Bártík dostal do ruky látkové miminko, nejdříve ho ukázal všem dětem kruhu a potom ho položil do vytvořených jesliček (z brány). Tichou a soustředěnou atmosféru doplňoval lektor dalšími informacemi, jak se od té doby v tomto domě netrhly dveře, pořád tam někdo chodil se koukat na ten zázrak. „**Do Betléma taky šli tři králové!**“ neváhal doplnit situaci Vojta.

„**Lidé si ten příběh každý rok vyprávějí, možná proto, že si přejí, aby se mohl Ježíšek narodit u nich doma nebo v jejich srdci,**“ pokračoval lektor s vyprávěním, aby děti namotivoval k tvorbě obrazu podle právě prožitého příběhu. Každý dostal jeden barevný provázek a jeden barevný kroužek. **Při rozdávání si Kristýnka začala velmi lehounce broukat písničku „Spi, děťátko, spi“.** „**Ty máš nějakou písničku? Jakou písničku si zpíváš?**“ zareagoval lektor (*okamžitá pozitivní a vnitřní zpětná vazba*). „**Tak si jí zazpíváme!**“ navrhnul lektor s překvapením ve svém hlase (*pozitivní verifikační zpětná vazba*). Ondra trochu odporoval, že jí neumí, ale Kristýnka souhlasila, že se jí společně naučí a začali zpívat.

„Když máte to kolečko a šňůrku, zvládnete z toho kolečka udělat hlavičku a z té šňůrky tělíčko, takového malého človíčka, každému do té svojí brány?“ vedl lektor setkání do předposlední fáze. **Když se začalo ozývat: „já už to mám,“** vyzval lektor děti, aby se posadily zpátky na židli, a ostatní upozornil na tři cinknutí trianglu (*neverbální zpětná vazba*). Až cinkne potřetí, všichni už si sednou.

„A tak vám přeji, mějte o Vánocích otevřené svoje oči, uši, ruce, nos, srdce, abyste se mohli dívat, dobře poslouchat, dobře čichat, třeba i něco hezkého zazpívat, protože pak se vám může stát, že zaslechnete, zahlédnete, ucítíte, nebo ve vašem srdci se vás něco dotkne, protože se možná Ježíšek narodí i u vás doma,“ zakončil lektor setkání (*celková zpětná vazba*).

SHRNUTÍ

V tomto navazujícím setkání byla zpětná vazba kvantitativně na stejné úrovni jako v prvním setkání, ale konkrétní zpětné vazby měly různorodější charakter. Nejčastěji zastoupená okamžitá zpětná vazba byla podtržena výrazným pozitivním nábojem, protože vzájemné reakce už byly ovlivněny zkušeností (druhé setkání krátkém časovém horizontu na stejné téma). Ze strany lektora byl dán prostor pro více zpětných vazeb dětí, protože také lektor vycházel ze zkušenosti. Zkušenost dala prostor vyniknout neverbální zpětné vazbě (triangl), na kterou děti reagovaly velmi spontánně. V porovnání s prvním setkáním, kde si lektor významně pomáhal slovem „aha“, využíval ve druhém setkání spíše „a pozor“, což na záznamu mělo intenzivnější a možná i naléhavější charakter. Přesto na „a pozor“ děti reagovaly pozitivně, možná ale mírná razance tohoto slova nedala prostor pro vnitřní zpětnou vazbu dětí (kromě písničky Kristýnky).

4.2 Téma „O ZEMI, KDE VYŠLO SLUNCE“

Toto setkání je o světle. Vede nás k tomu, abychom si uvědomili, co znamená světlo, proto se začátek odehrává ve tmě nebo alespoň pološeru. Světlo a tma patří k sobě, protože jedno dává smysl druhému. Pakliže bude někde dlouho tma, dává nám tato situace možnosti si uvědomit důležitost světla, protože protiklady patří k sobě. Slunce v tomto příběhu není poslem světla, protože světlo zde vzniká díky vztahům mezi lidmi.

Toto setkání vedla Marie Maloušková s osmi dětmi ve věku přibližně kolem pěti let. Bylo zasazené do adventní doby a zúčastnila se ho i maminka jedné holčičky společně s ní. K tomuto setkání bylo potřeba velké svíčky (a sirky), hnědých a černých šátků, barevných šátků pro každé dítě, provázků, dostatek dekoračního materiálu a čajových svíček ve skleničkách. Více použitého materiálu vedlo ke zvýraznění třetího kroku setkání – ztvárnění svého obrazu. Volnou předlohou pro tento příběh je text „*Wie die Sonne in das Land Malon kam*“ od Christine Mühlbauerové. Metodika je čerpána ze souboru adventních a vánočních setkání *Naplň se čas*.

METODIKA

Setkáváme se

Děti se schází ve třídě, kde je šero nebo tma. To lektor nikomu nevysvětluje, jen je bezpečně uvede na místo kruhu.

Lektor vypravuje příběh o protikladech, které patří k sobě, protože jedno dává smysl druhému. Teprve když je dlouho tma, více si uvědomíme potřebu světla.

Když je tma, více si uvědomíme, jak potřebujeme někoho blízkého. Pohledem nebo dotekem se ujistíme, že ve tmě nejsme sami.

Když je tma, více si uvědomujeme, kdo nám schází a kdo nám chybí. Vzpomínáme na ty, kteří tady nejsou nebo koho bychom chtěli mít vedle sebe.

Když je tma, více slyšíme. Posloucháme zvuky ve tmě.

Když se díváme do tmy, odpočinou si naše oči a lépe „uvidíme“, co se děje v nás. Posloucháme zvuky svého těla, např. dýchání, tlukot srdce, pohyb.

Když je tma, více si uvědomujeme, že potřebujeme světlo, a možná si přejeme, aby někdo rozsvítil. Lektor nechá prostor skupině pro spontánní vyjádření.

Lektor mlčky zapálí svíci a pošle ji po kruhu.

Svíce nás všechny spojila svým světlem.

Kolem svíce je kruh světla. Je to hranice světla a tmy.

Setkání se skutečností

Lidé, o kterých vám chci vyprávět, žili v jedné zemi. Země byla obklopena mnoha vysokými horami. Hory byly vysoké a stály tak těsně vedle sebe, že zakrývaly slunce. Lektor vytvoří hory z hnědých a černých šátků kolem rozsvícené svíce.

V zemi se místo noci a dne střídala temnota a šero. Obyvatelé země, jejíž jméno a místo, kde leží, není ani zvláštní, ani důležité, byli jako jejich země. Byli bledí a jejich tváře byly chladné a temné. Všechno bylo šedě zelené, šedě modré, šedě červené, šedě bílé.

Lektor rozdává nebo rozhází po podlaze šátky. Děti si vybírají, který šátek chtějí, je dobré, když vznikne chaos a tlačence.

Situaci můžeme doplnit popěvkem „*Tma přede mnou, tma i za mnou, nevidím, neslyším*“.

Když se lidé potkávali, neviděli si do tváří, nezdravili se, každý měl svoje starosti, aby našel cestu, do nikoho nevrátil, nezakopl. Když se vrátili domů, byly o něco spokojenější. Bylo to místo za vysokým plotem nebo zdí.

Lektor vyzve děti, aby si vytvořily ze šátku svůj dům. Pomocí dekoračního materiálu si mohou udělat plot nebo zeď kolem domu.

Lektor rozsvítí malou čajovou svíčku od velké svíce uprostřed a vypráví příběh:

Příběh

Jednoho dne přišel do země přes vysoké hory poutník. Měl přátelskou tvář opálenou od slunce. Obyvatelé se divili, co je to za podivného člověka. Divili se, jak je jeho obličej rozzářený a opálený, a divili se také, protože to bylo hodně dávno, kdy k nim vůbec nějaká návštěva přišla. Žasli a vyšli před ploty svých domovů. Také poutník se divil, do jaké podivné země přišel a s jakými divnými lidmi s bledými a chladnými tvářemi se setkává.

„Kde máte slunce?“ zeptal se. „Copak u vás nesvítí slunce?“

„Slunce?“ dívali se lidé jeden na druhého. „O tom jsme nikdy neslyšeli!“ Snad jeden velice starý člověk si vzpomněl, že kdysi před mnoha a mnoha lety něco zajímavého o slunci zaslechl, a poprosil poutníka:

„Vyprávěj nám o tom slunci!“

„Slunce,“ začal poutník své vyprávění, „slunce vychází každé ráno na nebe a stoupá výš a výš. Jeho paprsky probouzejí květiny a ptáky. Květiny se otevírají a jejich květy a vůně se za sluncem otáčejí. Ptáci svým zpěvem vítají nový den a lidé otevírají okna a dveře, vycházejí ven, usmívají se na sebe a zdraví se. Největší radost ze slunce mají děti a staří lidé. Celý den dává slunce zemi světlo a teplo. Večer, než zapadne, se lidé scházejí, aby si povídali, co za celý den prožili, co je trápí a z čeho mají radost.“

Tak poutník vyprávěl lidem o slunci, jak se střídá den a noc a jak místo slunce vycházejí na obloze hvězdy a měsíc, aby zase ráno mohlo slunce vyjít. Lidem bylo s poutníkem a s jeho vyprávěním velmi dobře, až si odnášeli každý večer malý kousek světla do svých domovů.

Příběh můžeme prokládat popěvkem „Každé ráno slunce vychází, celý den se nebem prochází“.

Lektor během vyprávění zapálí několik čajových svíček a pokládá je náhodně do několika domů, aby nakonec světlo ve svém domě měl každý.

Jednoho dne však musel poutník dál. Lidé byli smutní a ptali se: „Co budeme dělat? Máme se vrátit do svých domů a zavřít za sebou okna a dveře?“ Poutník odešel a lidé se rozhodli, že ve scházení a vyprávění budou pokračovat, jak je to poutník naučil. Čím více si o slunci povídali, čím více byli spolu, tím jasnější obraz slunce v srdci měli. V zemi začalo svítit slunce, a jak tma odcházela, tak se rozjasňovaly i jejich tváře. Hory byly vysoké stále, ale země byla plná světla, které vycházelo z každého člověka.

Lektor za podpory dětí může doplnit situaci popěvkem „Bílá, žlutá, zelená, tolik barev země má, spolu můžem po ní jít, spolu můžem na ní žít“.

Společně tvoříme

Děti mají k dispozici barevné provázky a staví cesty z jednoho domu ke druhému. Tam kde se cesty potkávají, staví čajovou svíčku, dokud nebude „země plná světla“.

Závěr

Setkání je zakončené rekapitulací, které cesty se setkaly s ostatními, kdo ze svého domu může kam dojít.

REALIZACE

Setkání na téma světla a tmy bylo realizováno v prosinci 2015 s osmi pěti až šestiletými dětmi z oddělení Broučci z Církevní mateřské školy Českých Budějovicích. Setkání trvalo přibližně 35 minut. Lektorka v tomto setkání více využívala materiálních symbolů.

Pro děti byly na zemi připravené polštářky, které byly uspořádané do kruhu. V místnosti bylo šero, proto byly děti na polštářky lektorkou pečlivě usazeny. Žádné z dětí nepociťovalo strach nebo obavy, naopak prožívaly šero tajemně a s očekáváním.

Beze slov a komentáře nechala lektorka kolovat rozsvícenou svíci po kruhu (neverbální zpětná vazba). V očích i ve tvářích několika dětí se mísila **odvaha s trochou obavy (neverbální zpětná vazba dětí)**, asi to pro ně byl nový zážitek, mít ruce rozsvícenou svíci šeré místnosti.

Lektorka začala vyprávět: „Byla jedna země a byla velmi zvláštní. Hned vám ukážu proč!“ **Postavila svíci doprostřed a kolem ní začala stavět hory z černých šátků (neverbální zpětná vazba).** **Elinor hned začala nahlas přemýšlet, čím mohla být zvláštní (elaborační zpětná vazba dítěte).** Ponořená do atmosféry se podělila s ostatními o názor: „**Protože tam byla hrozná tma!**“ Lektorka po položení prvního šátku pokračovala: „V té zemi byly totiž ...“ A Elinor větu vzápětí doplnila: „Hory!“ Ostatní mlčky pozorovaly. **Hory postupně obstoupily hořící svíci, že bylo v místnosti opět šero, jako na začátku.** Jonáš situaci komentoval: „**Nebylo v té zemi žádné světlo, ty hory zaclání (elaborační zpětná vazba dítěte).**“ „**Když člověk žije tam, kde je šero, tak se mu moc nedaří,**“ pokračovala lektorka. S tím ale Jonáš nesouhlasil, říkal, že **v takové situaci se lidem ale dobře spinká. „Ale číst třeba nemůže, na to by špatně viděli!“ „Nejde ale jít ani nakoupit, protože by něco shodili, nebo by do někoho narazili,**“ rozvíjeli společně další varianty toho, co jde

a nejde dělat, když je všude kolem tma (*pozitivní zpětné vazby dětí*). „**A tak ponejvíce zůstávali doma, tam to totiž dobře znali,**“ vedla lektorka dále uvedení do problému. „**Hm, tak to museli být smutní, když byli pořád doma,**“ vžil se Jonáš do tématu (*verifikační zpětná vazba dítěte*).

„**Tak, tady máte šátky,**“ tím se lektorka přesunula dále. Děti se za ní rozeběhly a komentovaly, kterou barvu šátku chtějí (*původně verbální zakončená neverbální vnitřní zpětnou vazbou, protože děti si spontánně vybíraly podle barvy*). „**Já mám růžovou, já fialovou!**“ ozývalo se radostně od dětí. Lektorka je pobídla, aby si ze šátku vytvořily svůj domeček. Děti stavěly různými způsoby a komentovaly (*okamžitá zpětná vazba dětí*): „**Já mám modrý domeček! Já mám velký! A já tady u té hory!**“ Johanka několikrát zkoušela udělat svému domečku střechu, ale stále se jí nedařilo ji vytvořit podle svých představ. Společně s lektorkou hledaly řešení, až byla nakonec spokojená. „**Máme všichni svoje domečky? (verbální zpětná vazba) I Andulka?**“ „**Já taky mám domeček,**“ radostně komentoval Jonáš. Za zvuku keltské písničky (*neverbální zpětná vazba*) měly děti za úkol dotvořit si a ozdobit si svůj domeček tak, jak si představují. K dispozici měly větší množství dekoračního materiálu a činnost je velice naplňovala a ponoukala k tvořivosti.

„**Do té naší země přišel jednoho dne poutník,**“ vyprávěla lektorka příběh podle metodiky. Děti zaujaté předchozím tvořením mlčky poslouchaly. „**Slunce nám dává také teplo,**“ pokračovala. „**Ano! Slunce hřeje, a to se mi líbí!**“ souhlasil Jonáš (*verifikační vnitřní zpětná vazba dítěte*). Příběh pokračoval až do situace, kdy poutník ze země odešel. „**Lidé byli smutní, že už si s nimi nikdo nepovídá, ale napadlo je, že se to budou učit,**“ stále zaujatě děti poslouchaly (*neverbální zpětná vazba dětí*). Vojtu napadlo, že potom by mohli mít právě **ti lidé také to slunce sobě a svítit tak druhým** (*verifikační zpětná vazba dítěte*). Lektorka už souběžně zapalovala čajové svíčky ve skleničkách, podávala je dětem (*neverbální elaborační zpětná vazba*), které bez jakékoliv instrukce věděly (*verifikační zpětná vazba dětí*), že si světlo mají dát do svého domečku. **Opět s velkým zaujetím sledovaly, jak se začíná vytvořenou zemí šířit světlo a tmy ubývá.** „**Máš už světýlko?**“ sledovaly domečky ostatních (*neverbální zpětná vazba dětí*). „**Aha,**“ zajásala lektorka (*okamžitá zpětná vazba*), „**možná ti lidé se chtěli navštěvovat a dělit se o svoje světýlka, ale nám v té zemi něco chybí. My tu nemáme cesty od domu k domu.**“ K propojení domečků dostaly neomezené množství barevných provázků

(neverbální zpětná vazba) a s radostí se pustily do tvoření: „**Já budu navštěvovat Johanku! A já Karolítku! Mě vede cesta k ovečce** (plyšová ovce koutě místnosti). **Tady vede cesta na horu. Tahle cesta je moc dlouhá** (verifikační zpětná vazba dětí).“ Lektorka opět mlčky začala pokládat další rozsvícené čajové svíčky na místa, kde se cesty spojují (neverbální pozitivní zpětná vazba).

Dorotka to po chvíli okomentovala: „**Tady je najednou tolik světla** (elaborační vnitřní zpětná vazba dítěte)!“ „**Ano, ta země se celá proměnila, přestože je slunce stále schované mezi horami!**“ potvrdila zjištění lektorka (verbální zpětná vazba).

Závěr setkání lektorka doplnila popěvkem „*Světlo v temnotách dovede tě domů*“ (celková zpětná vazba).

SHRNUTÍ

Na toto setkání v pojetí této práce se nabízí nahlédnout z jiného úhlu pohledu. V tomto setkání, jak jsem již zmínila, lektorka dala výrazný prostor pro zpětnou vazbu skrze materiální symboly, a tím umožnila sdílení vzájemné zpětné vazby dětí. Díky materiální

symbolice se lektorce povedlo vést setkání ve výrazné shodě s metodikou. Děti, ačkoliv příběh neznaly, řídily a doplňovaly tak činnost vlastními silami a často z vlastního vnitřního prožitku. Dostaly prostor slovně obohacovat setkání, přičemž k tomu opakovaně používaly verifikační a elaborační zpětnou vazbu. Sama lektorka se omezila v podstatě na neverbální zpětnou vazbu, kterou doplňovala jednoduchým slovem „tak“, což dětem naprosto vyhovovalo. Je pravdou, že hlavním komentátorem a organizátorem byl dominantní chlapec, ale ostatními byl přijímán. Přítomná maminka s dcerou se naopak omezily pouze na neverbální zpětnou vazbu, kterou si předávaly vzájemně mezi sebou, a to směrem od dětí k mamince, od maminky k dceři.

4.3 Téma „O MALÉM KOSOVI, KTERÝ VYPADL Z HNÍZDA“

Myšlenkou tohoto setkání je lidská potřeba tepla a bezpečí. V jednoduchém příběhu o ohroženém a posléze zachráněném životě malého kosa, který vypadl z hnízda, dominuje postava tatínka, u kterého děti hledají pomoc. Díky prožití příběhu děti rozvíjí intuitivně pozitivní vztah ke světu. Zažívají strach o ohrožené ptáče, kterého je ale možné zachránit. Děti tím, že tatínka požádají o pomoc, intuitivně pracují s postojem pomoci druhému, kterým překračují vlastní hranice.

K tomuto tématu se mi podařilo natočit dvě realizace. První z nich vedla Eva Míčková. Potřebovala k tomu kulatý hnědý šátek, čtvercový žlutý šátek, ptáčka, papírové proužky, papírové ptáčky vyrobené den předem samotnými dětmi a dekorační materiál. Druhou činnost vedla Lucie Kubová a využila také základní hnědý kulatý šátek a dále žluté šátky, v přírodě nalezené prázdné ptačí hnízdo, figurku ptáčka, kulaté barevné látky a filcový dekorační materiál. Námětem pro obě činnosti byla stejnojmenná metodika z metodické příručky *Aby malé bylo velké*.

METODIKA

Společně začínáme

Děti se setkávají v kruhu s písničkou „Všechny děti jsou tady“.

Společně rozprostřou hnědý kruhový šátek a posadí se kolem něj.

Společně poznáváme svět

Lektor ukáže dětem ptačí hnízdo zabalené do žlutého šátku a položí ho společně doprostřed.

Prohlédneme si ho, jak je kulaté. Uděláme si hnízdo z dlaní a děti mohou říkat, jaké by mohlo být jejich hnízdo ve vlastních představách.

Na jednotlivé asociace navážeme vyprávěním:

Příběh

Kristýnka a Kryštof bydleli v malém domku na kraji města. U domu byla zahrada a u jedné stěny, tam, kde celý den nejvíc svítilo sluníčko, rostla popínavá růže.

Děti mohou dlaněmi a prsty napodobovat růst popínavé růže po zdi.

Už dlouho ji nikdo nestříhal, a tak si její větve rostly, kam chtěly, a proplétaly se jedna přes druhou. Bylo to hotové křoví. Teď na jaře k němu přiletěl kos s kosicí. Chvíli oba létali kolem a pak začali usilovně létat dovnitř a ven a dovnitř a ven.

Děti mohou pohybově ztvárnit let kosa a kosice.

„Co tam asi dělají?“ ptali se Kristýnka s Kryštofem.

Děti hádají.

Kos s kosicí stavěli hnízdo a potřebovali k tomu spoustu věcí, které jsou pro stavění hnízda obvykle potřeba: slámu, stébla trávy, několik pírek a trochu mechu a chmýří. Konečně bylo pevné a měkké hnízdo hotové. Bylo dobře schované v růžovém křoví. Teď mohla kosice bezpečně sedět celé hodiny na vajíčkách. Když se z vajíček vylíhla ptáčátka, kos s kosicí jim nosili ve svých zobáčcích zobání, létali tam a sem a sem a tam. Kristýnka s Kryštofem se na ně chodili dívat, zdálky poslouchali, jak malí ptáčci pípají a pozorovali, jak je kos s kosicí krmí.

Po jedné ještě chladné májové noci se ale najednou všechno pokazilo. Kristýnka a Kryštof běželi ráno jako obvykle do zahrady, aby se podívali na kosí rodinku, ale zůstali vyděšeně stát. Kosi létali kolem hnízda a pod keřem na zemi leželo úplně malé a holé kosí děťátko a nehýbalo se. Děti se otočily a běžely rychle zpátky domů a volaly o pomoc: „Tatínku, tatínku, pod keřem leží úplně malý ptáček a nehýbá se. Pojd' rychle s námi. Musíš něco udělat!“ Tatínek běžel s dětmi k hnízdečku.

„Myslíš, že není mrtvé? Podívej, jak je modré! Zachrániš ho?“ volaly děti.

„Potřebuje teplo. Zkusíme je zahřát,“ řekl tatínek a vzal ptáčátko opatrně do svých velkých teplých dlaní.

Děti mohou také „jako“ vzít ptáčátko do svých dlaní a zahřívát je.

„Potřebuje vzduch a teplo, a bude žít,“ řekl tatínek a dál bezvládné tělíčko zahříval dlaních. Přes jemné chmýří děti viděly, jak ptáčkově tluče srdíčko. Najednou se ptáček zachvěl a otevřel oči.

„Žije!“ vykřikla Kristýnka.

„Zahřál se a žije!“ skákal radostí Kryštof. „Dej je opatrně zpátky do hnízda,“ řekl mu tatínek. „Tam mu bude teplo a bude v bezpečí.“

Kryštof položil ptáčátko opatrně zpátky do hnízda a děti pozorovaly, jestli kos a kosice přiletí. To bylo radosti, když přiletěli a kosice své děťátko zase našla!

Do hnízda položíme pár peříček nebo figurku ptáčka a děti si mohou lehnout dospělému do klína (při setkání dětí a jejich rodičů).

Něco nového vytváříme

Děti mohou hnízdečka, která si vyrobila před setkáním, položit na hnědý kulatý šátek a ozdobit.

Děti se mohou prolétnout po herně jako ptácci po světě, pokud jsou přítomni dospělí nebo rodiče, mohou děti krmit např. oříšky nebo lentilkami.

Během hry atmosféru doplníme písničkou o ptáčcích, kterou děti znají, např. *„V zahradě na hrušce sedává kos“*.

Loučíme se

Rozloučíme se shrnutím, že když si s nějakou situací nevíme rady, je dobré někoho dospělého požádat o pomoc nebo o radu.

Můžeme společně poděkovat za to, že nejsme na světě sami.

Rozloučíme se písničkou *„Všechny děti jdou domů“*.

REALIZACE

První setkání

První setkání na toto téma vedla Eva Míčková ve třídě Sluníčka v Církevní mateřské škole v Českých Budějovicích v květnu 2016. Bylo s dvanácti dětmi ve věku od tří do pěti let, bez rodičů. Ptáčky si vyrobily děti předem z papíru. Na vytvoření vlastních hnízd pro své ptáčky si lektorka připravila proužky papíru ze skartovacího přístroje. Celý program trval necelých 26 minut.

Na úvod si společně zazpívali „*Všechny děti jsme tady*“ (verbální zpětná vazba). „**Tady jsem si připravila hnědý šátek, asi tušíte, že budu potřebovat pomoc ho roztáhnout,**“ vyzvala lektorka děti ke spolupráci. „**I ty Ondro, můžeš pomáhat! I ty Samíku!**“ pobízela lektorka méně odvážné děti (pozitivní verbální zpětná vazba). Ondra spokojeně zanotoval část písničky, podle níž se zařadil do kategorie (pozitivní primární zpětná vazba dítěte): „**Velké děti jsme tady!**“

„**Já tu pro vás něco mám!**“ začala lektorka tajemně (pozitivní zpětná vazba). Děti ale obratem volaly: „**To je ptačí hnízdo!**“ „**Ale není prázdné,**“ pokračovala (díličí verbální zpětná vazba). **Se zatajeným dechem děti očima zkoumaly, že v hnízdu jsou vajíčka.** „**Proč tam jsou? A jak se tam dostaly?**“ padaly další otázky. „**Za jak dlouho se asi z těch vajíček vylíhnou ptáčci? Možná odpoledne, nebo zítra,**“ navrhovaly děti (okamžitá zpětná vazba dětí). Lektorka jim tedy navrhla, aby si čekání zkrátily tak, že jim bude vyprávět příběh o Kristýnce a Kryštofovi (okamžitá pozitivní zpětná vazba).

„**Bude to příběh o hnízdečku, jaké by asi takové hnízdo mohlo být?**“ vyzvala děti ke spolupráci (verbální zpětná vazba). „**Asi takové,**“ ochotně ukazoval Ondra **kulaté hnízdo ze svých rukou a ostatní se přidali** (okamžitá a verifikační zpětná vazba dítěte). I František a Adélka, **kteřá přemýšlela, aby to její hnízdo bylo dostatečně velké.** „**Má každý svoje hnízdo?**“ rozhlédla se lektorka po všech dětech. „**Moje je hezké, moje je měkké, moje teplé,**“ navrhovaly děti (okamžitá pozitivní zpětná vazba dětí). „**Ale kde by takové hnízdo mohlo být?**“ položila opatrně lektorka další otázku. „**My ho máme doma na střeše! Já doma, u mamky. Já v kočárku. Já na palandě!**“ navrhovaly děti. Nejčastěji tedy tím místem byl domov (díličí verifikační zpětná vazba dětí). Davídek začal vyprávět o ptačí budce na stromě vedle jejich domu, že to je domov pro ptáčky (okamžitá zpětná

vazba dítěte). „**Aha, to je dům pro ptáčky,**“ pokračovala lektorka v jeho myšlence. „**Domov může být v domě, v paneláku, v bytě, v posteli,**“ doplňovaly děti podle vlastní zkušenosti.

Vyprávění příběhu pokračovalo o popínavé růži, které děti velmi věrohodně pohybově doplnily. Davídkovi ale svítla **asociace pohádky O šípkové Růžence, jestli to nebylo trní kolem zámku**, ve kterém spí Růženka. Lektorka ho v této představě mlčky podpořila (pozitivní zpětná vazba) a dodala, že to bylo místo, kam hodně svítlo sluníčko a málo foukal vítr.

„**Z čeho si tak to hnízdo ten kos s kosicí mohli postavit?**“ ptala se lektorka. „**Z klacíků, z trávy, z listů, z peříček, z bláta, z mechu,**“ navrhovaly ochotně (elaborační zpětné vazby dětí). **Jůlinka ale dodala, že jednou viděla ptáčka, jak si staví hnízdo ze sáčku.** Lektorka její zážitek potvrdila, že je to možné, že už to také viděla. Jůlinka s tím ale spokojená nebyla, protože věděla, že igelitový sáček do přírody nepatří (sekundární zpětná vazba dítěte).

Vyprávění příběhu pokračovalo, jak se v hnízdě zabydlel kos s kosicí, jak se z vajíček vylíhla ptáčátka a jak je Kristýnka s Kryštofem pozorovali. „**Jenže jednoho dne se ráno něco stalo!**“ změnila lektorka hlas. „**Přišla kočka!**“ tušil Davídek nebezpečí (vnitřní zpětná vazba dítěte). Lektorka vysvětlila, co se u šípkového keře přihodilo a jak Kristýnka s Kryštofem vyhledali pomoc u tatínka, který ptáčátku dokázal pomoci. V okamžik, když tatínek vracel zahřáté ptáčátko zpátky do hnízda, **děti začaly radostí nadsakovat** (okamžitá neverbální pozitivní zpětná vazba dětí). **Lektorka využila atmosféry a vyzvala děti, jak asi začali kos s kosicí znovu létat, aby mládě nakrmili a jak se z toho asi radovali** (pozitivní verbální zpětná vazba). **Děti poletovaly kolem dokola a třídou se nesla radostná nálada.**

„**Proč ale dali ptáčátko zpátky do hnízda?**“ využila lektorka momentu, kdy herně ustalo létání a radování se (okamžitá verbální zpětná vazba). „**Aby se k němu maminka s tatínkem vrátili. Protože kos s kosicí ví, co má ptáče rádo, co mu chutná,**“ přemýšlely děti nahlas. „**Maminka, jak na něm sedí, tak ho přeci zahřívá,**“ dodal Ondra (elaborační zpětné vazby dětí).

Lektorka dovyprávěla příběh a vyzdvihla hlavní myšlenku setkání, že když si děti neví rady, je dobré poprosit dospělého o radu nebo o pomoc (*celková zpětná vazba*).

Děti si rozebraly předem vyrobené ptáčky a z papírových proužků ze skartovacího přístroje vyrobily pro ně vlastní hnízda. Využily okamžiků, kdy se při relaxační hudbě mohly se svým ptáčkem prolétnout po herně. K dispozici měly různé dekorační materiály pro výzdobu svého hnízda, čehož využily zvláště holčičky. Jiné děti ale využily spíše možnosti stavět hnízdo stranou od ostatních, například František, který nakonec potřeboval od lektorky souhlas, jestli jeho varianta stavby hnízda stranou a s minimem ozdobných kamenů je správná.

SHRNUTÍ

Lektorka při tomto setkání výrazně využila metodický příběh a svůj nástroj – hlas. Díky věkové různorodosti skupiny byla častá verbální zpětná vazba ku prospěchu a děti na ní reagovaly pozitivně. Vedlo to k mnoha dialogům, které vycházely z vnitřního prožitku dětí konkrétních okamžiků z příběhu. Tyto situace byly několikrát vyvážené pohybovým ztvárněním, jako protipólem statické činnosti. Činnost byla specifická také tím, že děti chystaly hnízdo pro vlastnoručně vyrobeného ptáčka, ke kterému už měly určitý vztah. Tento vztah a vnitřní prožitek si tak odnášely dále (domů).

Druhé setkání

Na stejné téma vedla setkání Lucie Kubová v dubnu 2016 ve věkově smíšené třídě Ovečky Církevní mateřské školy v Českých Budějovicích. Děti bylo dvanáct, s převahou pěti a šestiletých a trvalo přibližně 23 minut.

„Povídáme si teď hodně o čápech, pozorujeme, jak se čapí rodiče starají o čtyři vajíčka ve svém hnízdě, s napětím očekáváme okamžik, kdy se vyklubou čápata, které bude první, tak jsem si připravila příběh o ptáčcích, ale trochu jiných,“ začala vyprávění lektorka. Pozvala všechny děti k okraji hnědého kulatého šátku (*neverbální zpětná vazba*) a vyzvala je, aby ho položily doprostřed. Řešení této situace už děti znaly, takže do domluvy lektorka dále nevstupovala (*verifikační neverbální zpětná vazba*). **„Ještě trošku ke mně! Hej, Ondro, to je moc! Teď už to vypadá dobře, tak pojdte všichni od toho! I ty, Ondro. Ty taky, Sofie!“** domlouvaly se statečně děti, nejvíce asi Evička, Ondra, Sofie a Kristýnka (*okamžitá verbální zpětná vazba dětí*). A nakonec úspěšně a se spokojeností se posadily zpátky do kruhu (*vnitřní neverbální zpětná vazba dětí*).

„Když máme uprostřed připravený kroužek, mohu na něj něco dát. Něco jsem tady přinesla a je to zabalené. Každý odkryje malý kousek,“ položila lektorka na hnědý šátek cosi zabalené v několika žlutých šátcích. Kristýnka začala a pečlivě se střídali ostatní (*průběžné neverbální zpětné vazby dětí*). V okamžik, kdy odkryla Zuzanka svůj malý kousek, zahlédla, co se skrývá ve žlutém šátku. **„Já už to vím!“** radostně vypískla (*okamžitá pozitivní zpětná vazba dítěte*). Ale ostatní ještě všichni nevěděli, **mrkla na lektorku, aby se ujistila, že tajemství ještě pokračuje** (*neverbální verifikační zpětná vazba*). A odkrývaly další děti a opravdu pomalu (*neverbální zpětné vazby*). Když se dostal k odkrývání Matěj, mohl už vyndat to tajemství navrch ze žlutých šátků (*vnitřní okamžitá zpětná vazba dítěte*). **„Ale opatrně!“** podpořila ho lektorka. **„To je nějaké hnízdo,“** tajemně oddychly některé děti (*verifikační okamžitá zpětná vazba*). **„Ale nějaké divné hnízdo.“** **„To je doopravdické hnízdo!“** poznamenala Kristýnka. **„Čapí asi není, to je nějaké malinké hnízdo,“** zamyslel se nahlas Ondra (*vnitřní zpětná vazba dítěte*). **„Ne ne, sice si hodně povídáme o čapím hnízdě, tohle ale čapí není,“** pokračovala lektorka (*díličí zpětná vazba*). **„To je asi sýkorčí hnízdo,“** navrhla Evička. Oči všech dětí upřeně a fascinovaně hleděly na hnízdo (*pozitivní neverbální zpětná vazba dětí*).

Zaujatou atmosféru přerušila lektorka: „**Do hnízda patří vajíčko, tady takové jedno mám, ale to není opravdové, protože tomu bychom ublížili. Pošlu vám ho, prohlédněte si ho a řekněte, do jakého hnízda byste to vajíčko položili.**“ „**Mně se zdá, že je to hnízdo barevné,**“ navrhla lektorka svůj pohled (*dílčí zpětná vazba*). Matějovi se zdálo **hnízdo bledé**, Zuzance **klacíkové**, Davidkovi a Sofii se **odpovídat nechtělo**. Kristýnka by to hnízdo nejraději viděla **pro malého ptáčka**, Bártíkovi se zdálo, že **nic neví**, a Natálka viděla hnízdo **malé**. Rozárky hnízdo bylo **rozdrbané**. „**Mně se zdá, že to hnízdo je vevnitř teplé,**“ říkal Ondra. Kristýnka se Štěpánkou **mlčky podaly** vajíčko Evičce, které se zdálo hnízdo **doopravdické** (*verbální zpětná vazba dětí*). „**A takové je to naše hnízdo tady. Všechno, co jste říkali, je pravda,**“ dodala lektorka (*verifikační průběžná zpětná vazba*).

Lektorka začala vyprávět příběh. Místo o Kristýnce ale vyprávěla o Kačence a Kryštofovi. „**V zahradě, kde bylo teplo, rostla popínavá růže. Rostla a rostla,**“ vyprávěla a zároveň ukazovala (*neverbální zpětná vazba*). **Zuzanky růže mrštně rostla, a Matějova dokonce dorostla až do nebe** (*vnitřní zpětná vazba dětí*). „Aby byla růže pevná a kvetla, musí se správně zastříhávat,“ reagovala na Matěje lektorka (*okamžitá pozitivní zpětná vazba*). „Jenže tuto růži nikdo nestříhal, ona rostla a rostla, až z ní bylo neprostupné roští,“ pokračovala. „**Jednou na jaře k tomu roští přiletěl kos s kosicí. Patřili k sobě, pojďte, spojte si takto palce u rukou a třepotejte jimi jako křídly,**“ proměnila lektorka třídu poletující páry kosů a kosic (*pozitivní zpětná vazba*). Kos s kosicí zarostlé roští viděli jako

bezpečné hnízdo pro svoje děti. „**Ke stavbě toho hnízda potřebovali...**“ vyzvala lektorka děti k přemýšlení nahlas (*dílčí zpětná vazba*). Nabízely: „**Klacíky, mech, trávu, slámu, suchou trávu, obilí, seno, kamínky.**“ „**Tohle všechno potřebovali k tomu, aby to hnízdo bylo pevné a...**“ dále společně pokračovali: „**...měkké. A teplé. A hezké** (*pozitivní zpětná vazba dětí*).“

Příběh pokračoval dále, kosice snesla vajíčka a z těch vajíček se vylíhla kosátka. Lektorka popisovala velký mumraj, jak kos s kosicí krmili svoje mláďata, nosili jim žížaly, zrníčka. „**A kolik jich bylo?**“ zeptal se Kubík (*vnitřní zpětná vazba dítěte*). „**Nevím,**“ odpověděla lektorka. „**Ale kosí rodiče se měli co ohánět, nosili jim brouky, mouchy, červíky,**“ nabízela lektorka (*odložená elaborační zpětná vazba*).

Děti mlčky vyslechly napínavou situaci, když ptáče vypadlo z hnízda a jak Kačenka s Kryštofem běželi za tatínkem, který malému prokřehlému kosovi pomohl a zachránil ho, když ho vrátil do hnízda. „**My tu takové ptáče máme a dáme si ho do toho našeho hnízda,**“ navrhla lektorka (*průběžná zpětná vazba*).

Děti dostaly každý svojí kulatou látku, ze které vytvořily vlastní hnízdo, ve kterém by se jim líbilo. Dotvořily ho filcovým dekoračním materiálem. Bártík s Natálkou se domluvily na společném ztvárnění hnízd těsně vedle sebe. Zuzanka dala přednost hnízdu z poskládané látky do malého měšce, někdo zdobil do pravidelných tvarů.

V závěru lektorka děti vyzvala k tomu, aby si svoje hnízdo prohlédly a samy pro sebe si řekly, jaké to hnízdečko je (*celková zpětná vazba dětí*).

SHRNUTÍ

Většina dětí z tohoto setkání měla bohaté zkušenosti z činností podle PFK, proto lektorka mohla těžit z mnoha neverbálních zpětných vazeb. Veškeré reakce dětí byly lektorkou pozitivně přijímány. Děti pracovaly velmi spontánně, spolupracovaly, příběh se odvíjel svižně. Díky předchozím zkušenostem a poutavému vyprávění příběhu se děti pouštěly do vnitřních prožitků, které neváhaly sdělit ostatním, a byly tak dále inspirací. Závěrečnou celkovou neverbální zpětnou vazbu lektorka přenechala na dětech a bylo vidět, jak si tento okamžik většina dětí užívá.

4.4 Téma „NAROZENINOVÁ OSLAVA“

Narozeninová oslava podle zásad PFK je činnost poukazující na jedinečnost a výjimečnost každého z nás. Důležitým aspektem jsou činnosti navozující prožitek oslavence, že je přijímaný ve své kráse a originalitě. Vlastní prožitek je tak nadřazen všem materiálními zážitkům, které v současném materialistickém pojetí společnosti převažují. Umožňuje tak dítěti prožít narozeniny v jiném rozměru.

Narozeninovou oslavu jsem natočila v září 2016 ve třídě Sluníček v Církevní mateřské škole v Českých Budějovicích. Oslavenkyní byla holčička Alžběta, která slavila šesté narozeniny. Oslavu vedla Jiřina Zimová se skupinou devatenácti dětí od tří do šesti let a trvala přibližně 25 minut. Narozeninové činnosti neplynou z konkrétní metodiky. V každé školce, i v jejích jednotlivých odděleních pracujících podle zásad PFK, tak vzniká originální a jedinečná metodika, která je postupně tvořena přímo na míru jednotlivých kolektivů. Důležitým aspektem při přípravě oslavy je spolupráce s rodinou, protože odtud dítě vychází a není možné tyto dva světy nepropojovat, zvláště tématem narozenin. V tomto konkrétním případě – ve třídě Sluníčka, dostávají rodiče na začátku školního roku papírovou květinu, na kterou napíší nebo nakreslí svému dítěti přání. Okvětní lístky uzavřou a přinesou zpět do školky. Ponořením na hladinu vody květina rozkvetne a odtajní vzkaz dítěti od rodičů.

K oslavě lektorka použila fialový kulatý šátek, narozeninový trůn, barevné tylové šátky, nádobu s vodou, dekorační materiál a šaty pro oslavenkyni.

REALIZACE

Oslavenkyně Bětuška se oddělila od ostatních dětí, zůstala sedět u svého stolečku v jídelně a čekala na okamžik, až v herně děti přichystají prostor k oslavě. Mezitím se oblékla do narozeninových šatů. Ostatní děti se spojily do zástupu a odešly do herny.

„Bětuško, ahoj! My jdeme nachystat oslavu do herny a ty se tady také nachystej, ano?“ loučila se lektorka s Bětuškou (*průběžná zpětná vazba*). **Bětuška s očekáváním nejen v očích** mávala odcházejícím dětem. Mezitím děti spojené v hada došly do herny a spojily se do kroužku kolem připraveného fialového kruhového šátku. **„Ano, takhle by to mohlo být, takto jsme v kruhu, had se nám spojil,“** okomentovala lektorka vytvořený kroužek (*verifikační zpětná vazba*). František ale vyhodnotil, že uprostřed kruhu chybí

narozeninová židle, která byla zatím připravená koutě herny. „**Františku, všiml sis, že nám tady něco chybí, vid’?**“ zareagovala lektorka na jeho úmysl (*pozitivní zpětná vazba*): „**Ale musíme nejdříve připravit sami sebe. Prosím tě, vrať tu židli zpět do kouta.** (*sekundární zpětná vazba*)“ „**Začneme tedy od tebe, Františku** (*pozitivní zpětná vazba*). **Každý si teď vybere jeden barevný šátek a schová ho ve svých rukách, až přijde Bětuška, aby to bylo překvapení,**“ pokračovala. „**Jé, já mám modrou. Já taky, já taky. Já žlutou, a já zelenou,**“ sdělovaly děti radost (*okamžitá pozitivní zpětná vazba*). „**Bu bu bu, já jsem zelené strašidlo,**“ ozvalo se. Některé děti si zahalily obličej do šátku a hned měly barevný pohled na svět. Někdo se dokonce cítil rázem neviditelným. „**Tak poprosím všechny děti a všechny duchy, aby se vrátili zpět na svoje místo kruhu,**“ ukončovala lektorka postupně barevný strašidelný rej (*průběžná zpětná vazba*). „**Vezměte ten svůj šátek takto za růžky, ať si všichni prohlédneme, jakou kdo má barvu,**“ pokračovala (*pozitivní zpětná vazba*). Magdalénka s ním začala mávat nad hlavou, tak lektorka vyzvala, aby i ostatní stejně zamávaly (*verifikační zpětná vazba*). Adámek se zatočil dokola, tak se všichni zatočili dokola. „**Mně se asi zlomila ruka,**“ prohlásil razantně Matoušek, který měl modrý šátek omotaný kolem ruky. „**Aha, tak si zahrajeme na kouzelníky,**“ navrhla lektorka (*pozitivní zpětná vazba*). „**Čáry, máry, pod kočáry, ať je z Lindy slon!**“ přidal se vzápětí Pepík. „**Čáry, máry, ať je svět barevný,**“ pokračovala lektorka a dala si šátek před oči. Tím se děti trochu zaujaly, zklidnily a mohly pokračovat v přípravě. Sedly si a každého z nich lektorka obešla a pomohla schovat šátek do dlaní (*odložená zpětná vazba*). „**To je velké kouzlo, až Bětuška přijde, nebude nic vidět, budeme to mít schované ve svých dlaních. A až si řekneme, tak dlaně povolíme a vykvete nám ze šátku barevná květinka,**“ vysvětlovala lektorka. „**Tak, myslíte si, že jsme připravení? Můžu dojít pro Bětušku?**“ dále se ptala (*průběžná zpětná vazba*), **až zmizel dlaních i poslední barevný šátek.**

„**Bětuško, tak pojď mezi nás.** Zatím tady není narozeninový trůn, protože pro tebe máme překvapení!“ uvedla lektorka Bětušku do herny (*dílčí zpětná vazba*). „**Můžeš si stoupnout doprostřed, abys viděla na všechny. Každý z nás má totiž něco dlaní a chce to nechat jenom kvůli tobě rozkvést,**“ popisovala lektorka situaci: „**Podívej, každému z nás rozkvete květinka našich dlaních jenom pro tebe** (*průběžná zpětná vazba*)!“ Bětuška stála uprostřed a **s velkým zaujetím sledovala dlaně svých kamarádů.**

„To ale není všechno, Bětuško! **My ti ty květinčky ještě ozdobíme,**“ dodala lektorka a donesla narozeninový trůn, aby se Bětuška mohla posadit a se zaujetím sledovat ostatní (*neverbální pozitivní zpětná vazba dítěte*). „**Můžeš se dívat, nebo si třeba zavři oči a ve svých představách čekej na překvapení,**“ ponoukla Bětušku lektorka. Bětuška si vybrala zavřené oči a trpělivě čekala na překvapení (*okamžitá neverbální zpětná vazba dítěte*). Čekání jí zpříjemňovala jemná hudba (*neverbální zpětná vazba*). Děti **zdobily svoje květiny lesklými kameny různých velikostí a barev**. Kluci k tvoření svého obrazu častěji volili dřevěné obdélničky nebo pecičky. **Vzájemně si děti svoje obrazy propojovaly mezi sebou**. Terežka s Jůlinkou, velké kamarádky Bětušky, vytvořily z provázků srdce, které vyplnily mnoha lesklými kameny (*vnitřní zpětná vazba dětí*).

„**Bětuško, až uslyšíš, že ti zpíváme narozeninovou písničku, můžeš začít otevírat oči a prohlížet si, co jsme pro tebe vytvořili.**“

„*Bětuško, je dobře, že jsi s námi, jen pro tebe zpíváme, máš svoje místo mezi námi, tvoje jméno voláme.*“

„*Bětuško, máme tě rádi!*“ zpívaly děti společně.

Bětuška začala obcházet jednotlivé děti a jejich obrazy a **s velkým zaujetím si prohlížela, co děti vytvořily jenom pro ni, a asi největší úžas padl na lesklá srdce od Terežky a**

Jůlinky. „Bětko, koukni ještě u nás. To je zlato. Koukni, jak se třpytí!“ volal na ní Matoušek. *Dostalo se mu dlouhého pohledu od Bětušky.* „Tady je vagónek a vláček,“ popisoval Kája (*vnitřní zpětné vazby dětí*).

„Bětuško, je tady tolik obrázků a zahrádek jako nás dohromady,“ ukončovala opatrně Bětušky prohlídku lektorka (*celková zpětná vazba*): *„K tobě patří tvoje maminka a tatínek. Ty tu nejsou, ale ty víš, že pro tebe něco nachystaly.“* Lektorka donesla nádobu s vodou a na hladinu položila papírovou květinu. *Se zaujetím začali všichni pozorovat její rozkvétání.* Pepík předbíhal situaci a přemýšlel nahlas, co tam bude napsáno: „Naše milá Bětuško...“ Rozvíjení okvětních lístků chvíli trvalo, ale Bětuška dokázala trpělivě čekat. *„Víte co, já už to vidím, co je tam napsáno!“* ukončila napjatou atmosféru lektorka a četla (*okamžitá zpětná vazba*): „Milá Bety, ať jsi zdravá a veselá, a všechno, co tě baví, ať se ti daří. A k tomu fajn kamarády a kamarádky, ti k šestým narozkám přejí mamka, taťka, Adam a Honzík.“ Otázkou lektorka odlehčila velkou atmosféru (*verbální zpětná vazba*): „Jsou tam všichni?“ Bětuška lehce přikývla (*neverbální zpětná vazba*).

Lektorka opatrně vyjmula rozkvetlou květinu z vody a osušila jí. Až květina uschne, dávají si děti tato přání do svých portfolií.

SHRNUTÍ

Toto setkání bylo z pohledu využití zpětné vazby také jedinečné. S ohledem na téma setkání jsem zaměřila svůj pohled spíše na vyhodnocení zpětných vazeb lektorky a oslavenkyně, ačkoliv lektorka těžila z mnoha jiných zpětných vazeb. Doba příprav, kdy se Bětuška chystala mimo hernu, byla bohatá na různorodé situace (naznačené v úvodu, kdy jeden chlapec vyžadoval veškerou pozornost a měnil směr činnosti). Lektorka si s touto nelehkou situací poradila s nadhledem, využívala ve větší míře průběžné a pozitivní zpětné vazby, které s sebou nesly výsledek, chlapec byl spokojený a činnost se odvíjela tvořivě, až se společně dopracovaly k výsledku, kdy bylo vše připravené, a oslavenkyně mohla vejít.

Zpětná vazba Bětušky by se dala shrnout pod jedno slovo – němý úžas. Ačkoliv neřekla v podstatě ani jedno slovo, její tvář nabízela radost, překvapení, soustředěnost, zaujatost a trpělivost, zvláště při momentu zavřených očí. Také velké nadšení, když téměř všem rozkvetla v ruce barevná květina. Spontánně se pohybovala po herně, aby

si mohla trpělivě prohlížet to, co jenom pro ni připravily děti. Mnoha jejích neverbálních reakcí využívaly i děti, protože je to ponoukalo k tvořivému zaměření a zklidnění. A lektorka této vzájemné interakce velmi ochotně a prospěšně využívala.

4.5 Téma „DUHA“

Duha je znamením naděje. Naděje, že každý člověk je jedinečný a má na světě svoje jedinečné místo. Naděje, že každý člověk zároveň svojí jedinečností obohacuje jedinečnost druhých.

Tuto aktivitu jsem natočila v Křesťanském rodinném centru Petrklíč v Českých Budějovicích, kam byly pozvány matky s dětmi na úvodní setkání a seznámení s alternativním směrem pedagogiky Franze Ketta. Bylo tam přítomno šest maminek a sedm dětí ve věku od šesti měsíců do čtyřech let. Setkání vedl Tomáš C. Havel a celkově i se svačínovými přestávkami a teoretickými vsuvkami pro maminky trvalo necelé dvě hodiny. Děti se během celé doby volně pohybovaly po herně. Dílčí část věnovaná pouze dětem na téma duha trvala přibližně 30 minut s několika přestávkami s ohledem na věk dětí. Ve zbylém čase diskutovaly maminky s lektorem o kladech a záporech PFK a děti se věnovaly volné hře.

K setkání si lektor připravil modrý kulatý šátek, triangl, koš s plstěnými barevnými provazy zakrytý žlutým šátkem a přírodní provázky.

METODIKA

Metodika k tématu duha není k dispozici, ale setkání vychází z příběhu, který byl zveřejněný časopise Duha, jenž vyšel roce 2013 – *Všechny barvy světa*.

Příběh – VŠECHNY BARVY SVĚTA

Jednou se stalo, že se barvy začaly hádat. Každá si myslela, že je ze všech nejlepší, nejhezčí a nejdůležitější.

Zelená řekla: „Je naprosto jasné, že nejdůležitější ze všech jsem já. Se mnou je spojený život a naděje. Jsem barvou trávy a listů a bez nich by zemřela všechna zvířata. Podívejte se kolem sebe a uvidíte, že zelené je v přírodě nejvíce!“

Modrá jí skočila do řeči: „Ty se díváš jen dolů, ale podívej se na oblohu nebo na moře. Voda je základem života a o to, aby jí bylo dost, se starají blankytné mraky a azurové moře. Obloha dává prostor a klid. Já jsem nejdůležitější a ty se jen vytahuješ.“

Žlutá se ušklíbala: „Vy jste ale nafoukané, a přitom mou barvu má zlato, nejcennější kov na Zemi! A Slunce je žluté a Měsíc a hvězdy také! Pokaždé, když někdo pozoruje slunečnice, nebo se jen na mě podívá, hned se rozveselí. Beze mě by na světě nebyla radost!“

Oranžová se začala chválit: „Já jsem barva zdraví a síly. Jsem také vzácná, protože se ukazují jen zřídka a mám v sobě nejvíce vitamínů. Jak by beze mě vypadala třeba mrkev, dýně, pomeranče nebo mango? Když při východu nebo západu slunce rozzářím oblohu, jsem tak krásná, že na vás každý hned zapomene!“

Červená už to nevydržela a vykřikla: „Já jsem barvou krve! Jsem barvou ohně, nebezpečí a odvahy a jsem vaše královna! Beze mě by byla Země pustá a prázdná. Jsem připravená bojovat za správnou věc. Jen já jediná jsem barvou růží a vlčích máků, utrpení i lásky.“

Fialová promluvila sice klidněji než ostatní, ale také velmi neskromně: „Já jsem barvou tajemství. Nevnímate mě, ale beze mě jste nudné. Jsem barvou myšlení, hloubky, modlitby a vnitřního pokoje. Potřebujete mě jako rovnováhu a protipól.“

Tak se barvy překřikovaly stále více a stále hlasitěji. Každá byla přesvědčená o tom, že je nejlepší a nejdůležitější.

Najednou oblohou projel oslnivý blesk, zaduněl hrom a začalo nemilosrdně pršet. Barvy ztichly a schoulily se jedna ke druhé. Třásly se strachy a za chvíli i zimou.

Když to déšť uviděl, řekl: „Vy hloupé! Hádáte se, jestli jste jedna lepší než druhá! Copak nevíte, že Bůh stvořil každou z vás jinou, protože každá máte jiné úkoly? Všechny jste důležité! Bůh vás má rád všechny a všechny vás potřebuje! A teď si podejte ruce a pojdte se mnou. Spojíme se a na obloze vytvoříme velký barevný oblouk.

Bude tak hned vidět, že Bůh byl, je a zůstane s námi a přeje nám, abychom se navzájem oceňovali a jeden druhého si vážili.“

Když se na obloze ukáže duha, můžeme si to tak připomenout i my!

REALIZACE

Po vzájemném přivítání a usazení na židle do kruhu lektor vyjádřil radost, že se sešli a pozastavil se nad tím, **proč maminky mají připravené poznámkové bloky** (verbální zpětná vazba). Maminky se tvářily tajemně a jedna z nejstarších holčiček Anička hned lektorovi vysvětlila: „**Já kreslím panáčka.**“ „**Dobře, jak se jmenuješ?**“ využil situace lektor (okamžitá zpětná vazba). „**Anička,**“ odpověděla. „**OK,**“ odpovědí lektor získával čas ke zmapování situace. **Toho hned Anička využila k dalšímu představování: „Toto je můj Jáchym, brat.“** „**Koho tady ještě znáš, Aničko?**“ pokračoval lektor (okamžitá zpětná vazba). „**Znám Petru,**“ radostně hlásila. „**Aha, která to je?**“ pátral lektor (dílčí zpětná vazba). Mírné Aniččino zaváhání doplnila maminka, kdo je Petra a kde sedí. Petra se na Aničku usmála. „**To jsou všichni, koho tady znáš?**“ neopouštěl lektor příležitost seznámit se s ostatními skrze Aničku (pozitivní zpětná vazba). „**Markétku nepoznáš, Aničko?**“ přidala se Aniččina maminka (okamžitá zpětná vazba maminky). „**Hm, Markétku áno, já sem totiž chodím na angličtinu,**“ vysvětlila své zaváhání Anička (vnitřní zpětná vazba dítěte). „**Oukej, na angličtinu,**“ dodal s anglickým přízvukem lektor (okamžitá pozitivní zpětná vazba). „**Tak ty už umíš slovensky, česky a ještě anglicky!**“ s údivem shrnul situaci lektor (dílčí zpětná vazba). „**Áno,**“ vychutnala si Anička slovenskou variantu.

„**Aničko, víš třeba, jak se řekne tahle barva anglicky?**“ a ukázal na složený modrý kruhový šátek (verbální zpětná vazba). „**To neviem,**“ trochu smutně odpověděla (negativní zpětná vazba dítěte). „**Ale slovensky modrá!**“ dodala. „**Anglicky je to blue,**“ dodal lektor (elaborační zpětná vazba), **s čímž Anička souhlasila.** „**Já viem i počítat,**“ pokračovala (verbální zpětná vazba dítěte). „**Tak k tomu se ještě dostaneme,**“ přislíbil lektor (negativní zpětná vazba).

„**Blue šátek pošlu to vám, maminkám, a zkuste říct, co od tohoto setkání očekáváte,**“ odvedl lektor pozornost od dětí k maminkám, aby sebe a svoje děti krátce představily a aby se dozvěděl jejich očekávání a mohl setkání dle toho zaměřit. Vedle maminky sedící Anička ale dlouho mlčet nedovedla, tak též vysvětlila, proč je na setkání: „**Na jeseň půjdu do škóľky, tak abych vedíela.**“ **Lektor zajásal, že se té školce budú vídat, že tam bude někoho znát** (pozitivní zpětná vazba).

„Aničko, prosím tě, teď na chvíli přestaň malovat, jdu za tebou. Víš, proč jdu za tebou? Potřeboval bych pomoci s tímto modrým blue šátkem,“ přerušil lektor Aniččino kreslení (pozitivní zpětná vazba). **„Je to blue modrý šátek a ty máš blue, tedy modrou, gumičku tady ve vlasech,“** vysvětlil svůj důvod lektor.

„Podívej se kolem sebe a najdi někoho, kdo má taky modrou na sobě, a půjdeme za ním stejně jako já za tebou,“ doplnil důvod (elaborační průběžná zpětná vazba). **„Áno. Blue má ona,“** a ukázala na holčičku sedící naproti. Lektor se ještě zeptal: **„A jak se ona jmenuje?“** **„Markétka se jmenuje,“** vyhrkla Anička. **„Tak půjdeme za ní a poprosíme jí, jestli nám pomůže,“** dodal lektor Aničce odvahy (pozitivní zpětná vazba). **Postupně se k modrému šátku tímto způsobem posbíraly všechny holčičky i s maminkami** a vždy hledaly jako klíč něco modrého – modré oči, modrý dudlík apod. Zatím jediný chlapeček Jáchym se připojit odmítl. Lektor ho nenutil (okamžitá zpětná vazba). Všechny se držely modrého kulatého šátku a měly za úkol ho položit doprostřed. Před tím, než se jim to povedlo, **Anička objevila, že se pod ten šátek může schovat.** Lektor měl radost, že objevila zajímavou činnost (pozitivní zpětná vazba), **ke které se přidaly i některé z ostatních holčiček, do té doby spíše pasivních.** Lektor jim ale vysvětlil pravidlo, **že mohou skočit pod šátek, až když on cinkne na triangu** (primární zpětná vazba). Procvičily si souhru triangu i s maminkami, když ony daly šátek nahoru, holčičky vyrostly, když dolů, tak se skrčily. Po několika skocích jim vysvětlil, **že až cinkne, bude to naposled a potom už šátek spolu s maminkami položí na zem,** což také tak udělali.

„**Aničko, pověz mi, když půjdeš do té školky, co je to za tvar?**“ pokračoval lektor a prstem ukazoval na modrý kulatý šátek na zemi (*dílčí pozitivní zpětná vazba*). Mírného zaváhání využila maminka Aničky a zeptala se, jestli to je trojúhelník (*okamžitá zpětná vazba maminky*). „**Nie, to je kolečko!**“ přesvědčila ji Anička. „**Hm, nebo to je kruh** (*verifikační zpětná vazba*), **kolem kterého jde jít dokola, asi takto,**“ předvedl jí to lektor a řekl jí, že až cinkne na triangu, může to zkusit také tak. Po Aničce vyzval i Markétku, která šla s maminkou, potom druhou Aničku také s maminkou, Emu a ještě třetí Aničku s maminkou (*pozitivní zpětná vazba*). Lektor přitom trval na pravidle, aby chodily opravdu po okraji kruhu dokola. V tento okamžik se ke skupině přidala maminka Dominika se syny Augustýnem a Damiánem.

„**Aničko, když je to kolečko, jde po tom jít dokola, vidíš tady v místnosti něco kulatého?**“ vysvětlil lektor další úkol (*dílčí zpětná vazba*). „**Kulaté jsou hodiny!**“ odpověděla (*pozitivní zpětná vazba dítěte*). **Markétka našla ještě kulatý dudlík.** Společně si prstíkem ve vzduchu obkreslily kulatý modrý šátek (*neverbální verifikační zpětná vazba*).

Lektor nabídnul každému dítěti i mamince **překvapení z koše.**

V koši byly schované barevné plstěné provazy, tak maminky hádaly, co by tam mohlo být, když si tam jenom sáhnou (*okamžitá vnitřní zpětná vazba maminek*). Představovaly si **tak hada, něco, čeho je moc, Anička si myslela, že jsou tam hračky.** Když si začaly

tahat jednotlivé provazy, některé si přály, jakou barvu provazu by si chtěly vytáhnout (*dílčí zpětná vazba maminek*), a hodnotily, jestli se jim přání splnilo. S Aničkou lektor udržoval diskuzi o barvách a jejich anglických variantách, čemuž napomáhala lektorka Petra (*průběžná zpětná vazba*).

Jedna z menších Aniček vymyslela, že plstěné provazy jsou **dobrá lechtátka**. Lektor toho využil a **vzájemně se polechtali** (*pozitivní zpětná vazba*), což **bylo většině dětí příjemné a ještě více to uvolnilo atmosféru**.

Začaly hledat, co kolem nás je barevné (*dílčí zpětná vazba*). Anička ochotně vymýšlela: **„Zelená je trávnik, modrá, to je obloha, oranžová, to je pomeranč** (*okamžitá zpětná vazba dítěte*).“ „**Zase modrá, co by mohlo být ještě modré?**“ zkomplikoval situaci lektor, když si někdo další vytáhl opět modrou, a odpověď zase modrá obloha nepřijal (*negativní zpětná vazba*). **„Keby sa namaľoval modrý autobus,**“ navrhla Anička po chvíli přemýšlení. **„Co je žlutého?“** pokračoval. **„Žlté je slniečko,**“ odpovídala Anička. **„Fialové neviem.“** Jiná maminka navrhla, že fialová může být květinka. **„Aha, kvetinka,**“ souhlasila Anička (*pozitivní zpětná vazba dítěte*). **„Žlté může být vtáčik. Nebo kuřátko.“** **„Oranžové, to by mohli být popeláři,**“ přidala se maminka s Augustýnem, který jí to pošeptal (*odložená zpětná vazba dítěte*). **„Co může být červeného?“** dával lektor prostor pro všechny barevné provazy. **„Třeba srdíčko nebo hračky. Fialové mohou být ponožky nebo fialové autíčko,**“ překřikovali se vzájemně.

Poté začal vyprávět příběh, jak se barvy hádaly. **„Aničko, pohádala ses s někým někdy?“** obrátil se s dalším dotazem na nejvíce komunikující holčičku. Anička začala s **odpovědí ze široka**, jak jí Lenka na Slovensku přiskřípla prsty do dveří, plakala a pak se hodně hádaly. Po vyslechnutí (*pozitivní zpětná vazba*) lektor pokračoval a vyprávění příběhu opět doplňoval hledáním konkrétně barevných provazů. Při **červené barvě už Anička celkem statečně dramatovala s lektorem, jak se barvy spolu hádaly** (*pozitivní zpětná vazba dítěte*). **„Když se na to hádání nemohl dívat déšť,**“ vyprávěl, **„tak se ty barvy pevně chytly k sobě,**“ a začal barevné provazy skládat na modrý kulatý šátek (*neverbální zpětná vazba*). **Postupně se všichni přidali, včetně dětí, které na začátku neměly odvahu** nebo jen s maminkou. Až jim vznikla duha. Společně si potom opakovali barvy slovensky i anglicky. Anička navrhla další činnost, zaspívat si písničku o barvách, ale nemohla si zcela vzpomenout na její text a ani maminka v tu chvíli nemohla pomoci. Touha zpívat byla

ale veliká, tak si společně zazpívali „Prší, prší“, kterou znaly i menší děti (*okamžitá pozitivní zpětná vazba*).

Lektor shrnul na závěr podstatu příběhu, že každý má na světě svoje místo, i Anička, i Evička, i další Anička, i Jáchym, i Markétka, i Augustýn s Damiánem, i třetí Anička. Nezapomněl ani na místo pro sebe a pro všechny maminky (*celková zpětná vazba*).

SHRNUTÍ

Toto setkání z pohledu využití zpětné vazby bylo také jedinečné a originální. Bylo ovlivněno tím, že lektor neměl do poslední chvíle konkrétní představu o charakteru skupiny a jejích možnostech (počet dětí a maminek, věkové kategorie dětí a zvláště očekávání z tohoto setkání). Proto zvolil téma, které zaujme malé i větší děti a umožní tím představit PFK maminkám. Pravděpodobně z těchto důvodů nejčastěji využíval jednoduchých pozitivních zpětných vazeb, na které postupně slyšely i ostatní ostýchavější děti. Pozitivní zpětné vazby byly pro ně zdrojem jistoty a energie ponořit se také do hry. Několikrát jsem zaznamenala zpětnou vazbu maminek, protože právě tyto vazby také ovlivňovaly další vývoj setkání. Anička nabízela mnoho zpětných vazeb, ale omezila jsem se na zaznamenání pouze těch, které ovlivnily nejen lektora, ale byly impulsem pro ostatní.

4.6 Téma „HVĚZDA“

Hvězdy od nepaměti fascinují člověka. Vědci jsou nadšeni z dokonalosti vesmíru. Pro mnoho lidí je hvězdné nebe obrazem nekonečna a s pohledem na ně spojují svou touhu přiblížit se tajemství. Hvězda nad Betlémem upozorňuje na jedinečnou událost, kterou si připomínáme právě o Vánocích.

Toto setkání vzniklo těsně před Vánoce v prosinci 2016 spontánně bez inspirace v konkrétní metodice. Lektor měl připravené jiné téma, ale využil chvíle, kdy čekal ve vánočně vyzdobené herně na děti, a první kontakt s nimi ho navedl jiným směrem, než původně zamýšlel. Setkání vedl Tomáš C. Havel se skupinou čtrnácti dětí ve věku od tří do šesti let. Děti chodí do třídy Ovečky do Církevní mateřské školy v Českých Budějovicích, a právě byly plné vánočního očekávání.

Při setkání použil černý čtvercový šátek, hvězdu z lesklého papíru (půjčil si jí ze špičky vánočního stromečku ve třídě), zvoneček a dekorační lesklé kameny různých barev. Setkání trvalo téměř půl hodiny.

REALIZACE

Děti se společně s lektorem posadily na židličky do kruhu. Lektor začal vyprávět, že si dneska přinesl něco, co patří trošku k Vánocům. „**Víte, jaká je to barva?**“ zeptal se hned pro začátek a v ruce držel černou látku úhledně složenou do malého čtverce. Nejstarší děti suverénně odpovídaly: „**Přeci černá!**“ Lektor nad odpovědí pokýval hlavou (*neverbální zpětná vazba*) a dával dětem další otázky: „**Tak pozor, mám pro vás úkol hned na začátku! Podívejte se na svoje oblečení nebo na svoje boty, jestli na sobě najdeš něco, co má takovou barvu,**“ a ukázal na složenou černou látku. „**Já, já, já,**“ bylo mu odpovědí. „**Aha, tak to jsem nestihl všechno zhlédnout (díličí zpětná vazba), tak já teď půjdu ke každému, zazvoním na zvoneček a ukážete mi to,**“ domluvil s dětmi pravidlo. Zazvonil u Jirky a on mlčky ukázal na svoje černé tepláky. Druhý, tříletý Jiřík prstíkem obkreslil malý černý proužek na punčocháčích, Vašík měl černé bačkorky, Albert napjatě mrkal na černý nápis na svém roláku (*neverbální zpětné vazby*). Filip se zkříženými pažemi v bojové náladě tvrdil: „**Já nemám!**“ **Lektor zazvonil ještě jednou a ukázal mu opravdu malinkatou černou tečku na jeho teplácích (pozitivní neverbální**

zpětná vazba). **Filip se rozzářil, že i on nakonec má.** Stázinka měla černé tričko, Josefínka našla černého bubáka na svém triku. **Josef se trochu zdráhal spolupracovat, tak lektor znovu zopakoval otázku, kde má na oblečení něco černého.** „Hm,“ odpověděl lektor a dodal, **„máš černé punčocháče (dílčí zpětná vazba).“** **Josef byl spokojený, že i on má něco černého.** Beník, Fanda, Sofie rychle ukázali svoje černé, dokonce i **Alex,** téměř čtyřletý pouze anglicky hovořící chlapec, **odpozoval vzorec chování (neverbální zpětná vazba dítěte), že má hledat něco černého, a zabořil prst do svého černého trička.** Annie s Davidem zvonící kruh úspěšně uzavřeli (*pozitivní zpětné vazby dětí*).

„Tak, teď pozor! Zkuste se rozhlédnout po této místnosti, jestli tady uvidíte něco černého,“ začal lektor vysvětlovat další úkol. „Než si to ale budeme moct ukázat, musíme si vysvětlit, **co to znamená, když člověk chodí,**“ a vyzval Filipka, aby se prošel po třídě. **Filípek s velkou vážností a rukou v kapse chůzí vykroužil kolečko kolem ostatních dětí. Ještě s větší ochotou předvedl druhý úkol, co znamená, když se běhá.** „Výborně!“ potvrdil správnost lektor (*pozitivní verbální zpětná vazba*). „**Víte, jaký mezi chůzí a běháním byl rozdíl?**“ pokračoval. „Když chodíš, tak ti nohy dělají tohle,“ **vysvětloval názorně Fanda (verifikační zpětná vazba dítěte),** „a když běžíš, jdeš prostě rychle!“ **„Fando, díky, to jsem měl přesně na mysli (okamžitá pozitivní zpětná vazba),** takže až uslyšíte, že jsem zazvonil, rozhlédnete se po herně a **půjdete** k tomu, co je černé,“ zopakoval lektor druhý úkol. **Děti úkol splnily přesně tak, jak se s lektorem domluvily.** Lektor začal od nejbližšího stojícího Alberta, který usilovně prstem ukazoval někam na něj. **Cinknul (neverbální zpětná vazba) a Albert to hned vysvětlil: „Černý tvoje brejle.“** Se stejným vzorcem postupně objevili černé rádio, černou šňůru, černou židli u klavíru, černou silnici u dětských garáží, černou molitanovou kostku, černé kolečko u kočárku, dokonce černou žárovičku na vánočním stromečku nebo černý dětský telefon a fotoaparát (*neverbální zpětné vazby dětí*). **Filip znovu seděl vzdorovitě na židli, že nic nenašel. Lektor mu nabídnul, aby se podíval, co našli jeho kamarádi (pozitivní zpětná vazba).** „**Filipe, Filipe, koukej, černá molitanová kostka!**“ nabízela se mu vzápětí Josefínka se svým objevem a Filip toho s radostí využil (*elaborační zpětná vazba dítěte*). „Našli jsme všechno?“ ujistil se lektor (*dílčí zpětná vazba*) a vyzval děti, aby se vrátily zpět na svoje židličky.

„Teď si připravte ruce a vzpomínejte, co černého je venku,“ a poslal do připravených rukou složený černý šátek. Někoho zrovna *nic nenapadalo*, ale některé odpovědi byly naopak překvapivé. Třeba tříletý Jiřík odpověděl, že venku je *černý mrak*. Ostatní nabídli *černý kravín, černé gumy, černý kámen, černá kočka, dřevěný stůl, černá miska pro pejska, černá střecha*. Fanda přišel s *černým uhlím* a Davida vzápětí *napadl černý popel nebo asfalt*. *„Mnoho věcí na světě je takových, černých,“ shrnul lektor (verifikační zpětná vazba).*

Lektor vzal složený černý šátek od posledního dítěte a donesl ho do rukou Vašíkovi. *„Vašíku, my ti teď trochu pomůžeme,“* vysvětloval lektor další úkol. *„My ti s ostatníma dětma prstem ukážeme, kde je asi prostředek, abys věděl, kam toto položit, pozorně nás sleduj,“* instruoval dále lektor: *„Až budeš vědět, tak tam ten černý šátek polož.“* Vašík chvíli pozoroval a přemýšlel, až se nejistě zvedl a někam do prostoru šátek položil. *„Vašíku, jsi s tím takto spokojený? Kdyby ne, máš ještě jeden pokus s tím hýbnout,“* lehce ponoukal k přesvědčivější odvaze lektor Vašíka (*pozitivní zpětná vazba*). *Ten toho využil a ještě jednou posunul šátek blíže ke středu (verifikační zpětná vazba dítěte).* *„Tak, takhle je to podle Vašíka uprostřed, všimly jste si, děti, jak to pečlivě promýšlel?“* zhodnotil lektor Vašíkovu snahu (*okamžitá pozitivní zpětná vazba*).

„Uvnitř toho složeného šátku je něco schovaného. Možná jste si toho všimly, když jste si to posílaly z ruky do ruky (odložená zpětná vazba),“ rozkrýval další tajemství lektor. Děti se po zvonkovém signálu mezi sebou střídaly a postupně, kousek po kousku, rozbalovaly černý šátek. *Vzájemně si tak mezi sebou předávaly odkrývací moment (pozitivní neverbální zpětná vazba dětí).* Fanda rozložil poslední část látky, a odkryl tak tajemství uvnitř schované. *„Já jsem to věděl! Je to hvězda. Hned jsem si toho všiml, že nám chybí na stromečku!“* dodal. *„Já jsem si ji tady půjčil, abychom ji pečlivě prozkoumali!“* vysvětlil svůj záměr lektor (*verifikační zpětná vazba*).

Poslal ji opatrně po kruhu, aby děti řekly, *co by ta hvězda mohla říct, kdyby mohla mluvit*. „Možná by řekla, svítím ve tmě,“ udal příklad. *„Nevím! Svítím ve tmě, víš! Znáám hodně hvězd, které svítí na zemi. Přeji všechno dobré. Svítím na nebi. Krásně se třpytím! Krásné Vánoce!“* nabízely děti možnosti (*verbální zpětná vazba dětí*). Nezůstalo jen u slovních představ, zkoušeli společně i pohybové ztvárnění toho, co by taková hvězda mohla udělat. Děti nabízely vždy po zaznění zvonečku různé *létání, běhání nebo*

protahování (*neverbální zpětné vazby dětí*). S radostí se vystřídaly všechny děti a přidaly tak svůj **kousek fantazie**.

„Teď si připravte mističku ze svých rukou, já vám do nich něco dám,“ vystřídal lektor klidovou činností pohybovou složkou. Děti dostaly do dlaní hrst lesklých kamenů, aby složily svou hvězdu (*neverbální zpětná vazba dětí*). Vzniklo patnáct hvězd a každá byla jiná.

„**Každá hvězda vypráví o tom, kdo ji udělal,**“ lektor začal se zvonečkem obcházet jednotlivé hvězdy (*okamžitá zpětná vazba*). „**Jiříku, tahle je tvoje, vid’? Jak by se mohla jmenovat?**“ zeptal se malého Jirky. „**To je Světylka,**“ rychle odpověděl Jiřík s radostí v očích. **Každé další zazvonění zvonečku objevilo třeba hvězdu Lítavici, Nežárku, Obrovskou hvězdu, Křížovici, Světlušku, Sofinku, Beníka nebo Domeček** (*pozitivní zpětné vazby dětí*). „Objevili jsme všechny hvězdy?“ zeptal se lektor (*dílčí verifikační zpětná vazba*).

„**Jednou se ale objevila na obloze taková hvězda,**“ a zacinkal nad papírovou hvězdou ze stromečku a pokračoval ve vyprávění Betlémského příběhu, který děti znaly a s radostí ho doplňovaly.

„Ta hvězda na obloze vypráví o tom, že se narodil Ježíšek, že se to tak stalo. Vzpomeňte si na to o Vánocích u vás doma,“ vyprávěl.

„Zavřete si oči a zkuste si představit, že vám nějaká hvězda pořád svítí,“ a ukončil setkání cinknutím na zvoneček (*celková zpětná vazba*). Když děti oči otevřely, některým z pusy vylétlo: **„Jééé!“** (*pozitivní okamžitá zpětná vazba*).

SHRnutí

I v tomto setkání se lektor neostýchal použití zpětné vazby jako motivačního nástroje. V okamžicích, kdy některé děti odmítaly komunikovat (z různých důvodů – nechtěly, neuměly), si velmi pomáhal neverbální zpětnou vazbou, a to zvonečkem a ukazováním. Ve všech takových situacích se to vyplatilo, kontakt s dítětem byl navázán. Zároveň v tomto setkání dával prostor pro vzájemné zpětné vazby dětí, čímž si tvořil komunikační most i s ostatními. Dalším faktorem ovlivňující průběh tohoto setkání byly dílčí zpětné vazby, které setkání plynule posouvaly dále. Tyto faktory způsobily, že lektor navázal kontakt se všemi dětmi, ačkoliv to byla skupina velmi (a nejen věkově) různorodá a úkol nelehký (aktuální úprava tématu po prvním kontaktu se skupinou).

5 DISKUZE

V této práci jsem pořízením videozáznamů činností vedených lektory celistvé, na smysl zaměřené pedagogiky Franze Ketta sledovala využití zpětné vazby jako nástroje k budování vnitřní motivace dětí. Cílem bylo zaznamenat četnost zpětné vazby, jejich druhy a reakce dětí. Analýzou těchto videozáznamů jsem dospěla ke kvalitativní klasifikaci různých typů použitých zpětných vazeb.

Analýza ukázala, že nejčastěji použitou byla pozitivní zpětná vazba, kterou byla stvrzována správnost. Děti na tuto vazbu reagovaly dalším pokračováním v činnosti nebo v myšlenkovém proudu. Naopak nejméně dvakrát použitá negativní zpětná vazba měla za cíl připomenout předem dané pravidlo, které bylo v daný okamžik nenaplněno. Tónem a způsobem, kterým tuto vazbu lektor použil, bylo dítě příjemně namotivováno k nápravě, aniž by projevilo nesouhlas nebo nespokojenost. Z časového hlediska se velmi často objevovala okamžitá zpětná vazba, která umocňovala plynulost činnosti a také byla opakovaným potvrzením správnosti. Lektor Tomáš C. Havel využil odložené zpětné vazby, protože některá setkání na sebe tematicky navazovala a použil tak reakce dětí jako nástroj, aby uvedl a přirozeně motivoval do situace další děti, které nebyly přítomny předchozímu setkání nebo si zrovna nevzpomněly. Verifikační a elaborační zpětné vazby byly přibližně rovnoměrně zastoupeny a nasýtily u dětí přirozenou touhu po nových informacích. Verbálních zpětných vazeb bylo mnoho, ale ukázalo se, že pořizování videozáznamu je nedostačující pro zaznamenání neverbálních zpětných vazeb, kterých bylo mým odhadem výrazně více, než jsem mohla postřehnout okem videokamery. Při snaze zaznamenat více neverbálních vazeb vznikalo velké riziko, že tím naruším spontánnost a plynulost jednotlivých setkání. Celkové zpětné vazby různorodého charakteru (písnička, zdůrazněná myšlenka, povzbuzení nebo pouhé ztišení), které jsou totožné se čtvrtým krokem setkání – prohloubení významu, využili všichni lektoři. V podstatě to byla přirozená odměna pro všechny děti, kterou si ale specifickým provedením děti udělily samy sobě.

Při analýze mi vyvstala otázka, jestli zaznamenat zpětné vazby dětí. V mnoha momentech totiž vědomě lektoři přenechali svůj prostor a následně toho využili k dalšímu obohacení činnosti. Právě v těchto momentech měly děti možnost zakusit pocit zodpovědnosti a spoluúčasti.

Tím vznikal jedinečný obraz, který setkání v mnoha momentech odlišoval od dané metodiky, a potvrdil základní specifikum PFK jako stále neuzavřeného a stále se rozvíjejícího konceptu.

6 ZÁVĚR

Natáčením videí zachycujících činnosti s dětmi podle zásad celistvé, na smysl zaměřené pedagogiky Franze Ketta se mi podařilo nashromáždit mnoho materiálů, které zachycují specifický přístup a komunikaci s nimi. Výběrem osmi videí jsem se snažila představit velkou a různorodou škálu možností, jak komunikovat s dětmi, aniž bychom používali pochvaly nebo odměny. Odměnou dětem se stala zpětná vazba jako potvrzení, že momentální cesta, kterou se jejich konkrétní činnost ubírala, je správná a pro danou chvíli tvůrčí. Zpětná vazba se tak stávala zrcadlem dětem, které jednaly ze své podstaty, na základě vnitřní motivace.

Zásadním aspektem úspěchu tak byl učitel nebo lektor, který dokázal vnímat reakce dětí, zároveň na ně vhodně reagoval a využil je jako podklad pro další směřování činnosti.

Děti z takových setkání odcházely spokojené, aniž by dosahovaly hmatatelných (materiálních, vědomostních) nebo konkrétních dovednostních výsledků. Pro každého ta spokojenost měla jiný rozměr, jiný obsah, každého oslovila jiným způsobem a odnášel si tak z toho jedinečný zážitek.

Výchozím podnětem z této práce by se mohla stát otázka vztahu zpětné vazby a udržení pozornosti u dětí. Někdy i s minimem pomůcek a s pozvolným vedením jednotlivých setkání bylo na dětech vidět velké zaujetí, spontánnost a angažovanost. Prostor pro seberealizaci dostaly v daném okamžiku všechny děti, přesto to byly činnosti naplněné klidem a občas i naprostým tichem. Prostor PFK nabízí alternativu dnešnímu rychlému, hlučnému, materiálně zaměřenému a povrchnímu světu. Napomohla pozornosti právě ta vnitřní motivace?

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Zdrojem fotografií je archiv autorky.

ADAIR, John Eric. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, 2004. Management (Alfa Publishing). ISBN 80-868-5100-1.

CICCOTTI, Serge a Hana HOLUBKOVÁ. *Lépe porozumět sobě i ostatním: zajímavé psychologické experimenty pro pochopení našeho chování*. Praha: Portál, 2008, 221 s. ISBN 978-80-7367-364-2.

Duha: Všechny barvy světa. České Budějovice: Petrinum, 2013, **2013/14**(1). ISSN 1212-8066.

EDER, Margot, Tomáš Cyril HAVEL a Eva MUROŇOVÁ. *Aby malé bylo velké: náboženská výchova předškolních dětí v mateřských školách a farnostech*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2008.

HAVEL, Tomáš Cyril. *Úvodní přednáška pro maminky Křesťanském centru Petrklíč*. České Budějovice, 26. 6. 2016.

HAVEL, Tomáš Cyril a Eva MUROŇOVÁ. *Naplnil se čas: metodika ke katechezím v adventní a vánoční době*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-86953-88-5.

HEREJK, Martin. *Okamžitá, či zpožděná zpětná vazba?* Metodický portál: Články [online]. 22. 08. 2016, [cit. 2016-10-15]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <http://spomocnik.rvp.cz/clanek/20997/OKAMZITA-CI-ZPOZDENA-ZPETNA-VAZBA.html>.

JAROŠOVÁ, s. M. Josefa Hana. *Přítomnost a naplňování kompetencí Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání v programu „Aby malé bylo velké“*. Olomouc, 2010. Diplomová práce. Univerzita Palackého Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Eva Muroňová.

KETT, Franz, Marianne BAUER, Eva MUROŇOVÁ a Tomáš C. HAVEL. *Učím se říkat ty: koncepce pro předškolní vzdělávání podle Celistvé na smysl zaměřené pedagogiky Franze Ketta*.

KOPŘIVA, Pavel. *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž: Spirála, 2008, 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.

KRYKORKOVÁ, Hana. *Inventář znaků rozvojetvorného učení – zpětná vazba*. Metodický portál: Články [online]. 7.12.2011, [cit. 2016-10-15]. ISSN 1802-4785. Dostupný z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/14437/INVENTAR-ZNAKU-ROZVOJETVORNEHO-UCENI--ZPETNA-VAZBA.html/>

LHOTOVÁ, Marie. *Caritas et veritas: Časopis pro reflexi křesťanských souvislostí v sociálních a humanitních oborech* [online]. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2015, **02**(5) [cit. 2016-08-01]. ISSN 1805-0948. Dostupné z: www.caritasetveritas.cz/index.php?action=getfile&pkey=159

LOKŠOVÁ, Irena a Jozef LOKŠA. *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 199 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-205.

MAREŠ, Jiří a Jaro KŘIVOHLAVÝ. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. Pedagogické a psychologické studie. ISBN 80-042-1854-7.

MEŠKOVÁ, Marta. *Motivace žáků efektivní komunikací: [praktická příručka pro učitele]*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0198-4.

MUROŇOVÁ, Eva. *O zemi, kde vyšlo slunce*. Ilustrace Jakub Němeček. České Budějovice: Pro Společnost pro celistvou na smysl zaměřenou pedagogiku Franze Ketta vydalo Petrinum, c2012, [27] s. ISBN 978-80-260-3307-3.

MUROŇOVÁ, Eva a Tomáš Cyril HAVEL. *Poradce ředitelky mateřské školy: Učím se říkat ty: Rámcové podmínky, autoevaluace a vzdělávací oblast*. Forum Praha, 2015, **IV** (9).

NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 270 s. ISBN 80-200-0592-7.

REITMAYEROVÁ, Eva a Věra BROUMOVÁ. *Cílená zpětná vazba: metody pro vedoucí skupin a učitele*. Praha: Portál, 2007, 173 s. ISBN 978-80-7367-317-8.

ŠEĎOVÁ, Klára, Roman ŠVAŘÍČEK a Zuzana ŠALAMOUNOVÁ. *Komunikace ve školní třídě*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0085-7.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014, 377 s. ISBN 978-80-262-0644-6.

Základní charakteristiky a specifika Pedagogiky Franze Ketta. *Společnost pedagogiky Franze Ketta, z. s.: teorie v češtině* [online]. 2014, Dolní Benešov [cit. 2016-08-01]. Dostupné z: http://www.kett.cz/soubor/teorie/z__kladn___charakteristiky.pdf